

Internationell tjänst 2011-2015

Hur mår dessa kvinnor och män idag och vilken långsiktig effekt har vardagsstress?

**Gerry Larsson
Emil Lundell
Sofia Svensén
Sofia Nilsson**

Serie I:116

Försvarshögskolan

Internationell tjänst 2011-2015:

Hur mår dessa kvinnor och män idag och vilken långsiktig effekt har vardagsstress?

Försvvarshögskolan

LEDARSKAPSCENTRUM

Internationell tjänst 2011-2015:

Hur mår dessa kvinnor och män idag och vilken långsiktig effekt har vardagsstress?

Gerry Larsson
Emil Lundell
Sofia Svensén
Sofia Nilsson

Försvvarshögskolan

LEDARSKAPSCENTRUM

Rapporten har tagits fram på uppdrag av Försvarsmakten.

Försvarshögskolan, Institutionen för säkerhet, strategi och ledarskap
Ledarskapscentrum Serie I:116, 2018
Serie I: Informations- och utbildningsmaterial, ISBN 978-91-86137-83-0
Tryckt av Arkitektkopia 2018

© Författarna och Försvarshögskolans Institution för säkerhet, strategi och ledarskap

Innehåll

Sammanfattning	7
Abstract	8
Inledning.....	9
Teoretisk modell	11
Syfte.....	12
Rapportens målgrupp och läsanvisning.....	13
Metod	14
Undersökingsdeltagare	14
Datainsamling	17
Mätinstrument.....	17
Statistiska bearbetningar.....	18
Etik.....	19
Resultat.....	20
Bortfallsanalys	20
Jämförelse av kvinnor och män på ett urval av bak-grunds- och upplevelse- frågor	20
Deltagarnas hälsa	23
Vårdkvalitet	26
Prövning av den teoretiska modellen	26
Diskussion	28
Frågeställning 1:	28
Frågeställning 2:	29
Frågeställning 3:	30
Frågeställning 4:	31
Metodaspekter och praktiska förslag.....	32
Referenser.....	33

Sammanfattning

Tidigare veteranforskning har främst fokuserat på allvarliga reaktioner som Post Traumatic Stress Disorder (PTSD), vilka drabbar ett fåtal. Studier av långtidseffekter av mildare stressreaktioner som kan påverka många är begränsade. Syftet med undersökningen var att kartlägga hur svenska kvinnor och män som gjort internationella insatser upplever sig må idag och särskilt beakta vardagsstressens betydelse.

En enkät skickades hem till samtliga nu levande svenskar som genomfört en eller flera militära internationella insatser för Försvarsmaktens räkning under perioden 2011-2015 ($N = 4594$), de personer som genomfört insatser som enskilt tjänstgörande (till exempel som observatörer) ingår ej i undersökningen eftersom de medverkat i en samtidig, separat studie. Svar erhöles från 199 kvinnor och 1614 män (40.5% svarsfrekvens, 46 personer avstod från att ange kön). Det dominerande svarsmonstret är att undersökningsdeltagarna upplever att de mår bra idag. Dock besväras cirka 15-25% ”ofta” eller ”mycket ofta” av fysiska, emotionella eller kognitiva stressreaktioner (symptom). Värdena på dessa symptomskalor är jämförbara med värden erhållna på dessa skalor i normgruppen, vilken främst utgörs av svenska kvinnliga och manliga chefer i det privata näringslivet. Sex procent av kvinnorna ($n = 11$) redovisar en tydlig indikation på PTSD motsvarande siffra bland männen är tre procent ($n = 50$). Den låga förekomsten av indikation på PTSD är jämförbar med amerikansk militär personal som inte har PTSD.

Vardagsstressens betydelse för stressreaktioner och PTSD indikation bekräftades. Resultatet visar att ju starkare kombinationen av vardagliga glädjämnen och funktionell stresshantering är i förhållande till kombinationen av vardagliga oros- och irritationsmoment och dysfunktionell stresshantering, desto lägre är förekomsten av fysiska, emotionella och kognitiva stressreaktioner (symptom) och vice versa. Lika tydligt blev resultatet när vardagsstress och stressreaktioner relaterades till värden på PTSD indikatorskalan.

Undersökningens främsta praktiska slutsatser är att flertalet undersökningsdeltagare i huvudsak mår bra idag. Samtidigt är antalet personer som uppvisar tydlig PTSD indikation inte är försumbart och detta behöver följas upp av Försvarsmakten. Studiens viktigaste teoretiska slutsats är att den prövade modellen ger ett betydelsefullt kunskapstillskott för förståelse av hur vardagshändelser och hanteringsstrategier samspelar med stressreaktioner och indikationer på PTSD.

Sökord: Veteraner, vardagsstress, glädjämnen, stresshantering, symptom, PTSD.

Abstract

Extant research on military veterans has mostly been focused on severe reactions such as Post Traumatic Stress Disorder (PTSD). Research on long-term effects of milder everyday stress is lacking. The aim was to explore Swedish men and women who have conducted international missions experience their health today and pay particular attention to the role of everyday stress.

A questionnaire was sent home to all now living Swedes who had served in an international military mission during 2011-2015 ($N = 4594$), individuals who had taken part in missions as individual participant (for example as observers) are not included in the study since they have been explored separately. Responses were obtained from 199 women and 1614 men (40.5 % response rate, 46 individuals chose not to respond to the gender item). The dominating result was that the vast majority report a favorable health condition today. However, approximately 15-25% indicated that they were troubled by physical, emotional or cognitive stress reactions (symptoms) “often” or “very often”. Six per cent of the women ($n = 11$) and three per cent of the men ($n = 50$) show a clear indication of PTSD. These scores are comparable to the values reported in existing norm groups.

The importance of everyday stress to stress reactions and PTSD indication was confirmed. The results show that the stronger the combination of daily uplifts and functional coping strategies is, compared to the combination of daily hassles and dysfunctional coping strategies, the lower is the prevalence of physical, emotional and cognitive stress reactions (symptoms) and vice versa. Significant associations were also obtained when daily uplifts, hassles, coping and symptoms were related to the scores on the PTSD indicator scale. The main practical conclusions are: (1) that the study participants mostly report a favorable health condition today and (2) that the number of individuals who show a clear PTSD indication cannot be neglected and needs to be followed-up by the Swedish Armed Forces.

The main theoretical conclusion is that the tested model provides an important knowledge contribution to the understanding of how daily uplifts, daily hassles and coping strategies covary with stress reactions and indicators of PTSD.

Key words: Veterans, daily uplifts, daily hassles, coping, symptoms, PTSD

Inledning

Militärt ledarskap i en insatsmiljö präglad av svårförutsägbar irreguljär krigföring ställer stora krav på officerare och soldater. Man är utsatt för en kombination av krävande akut stress och ackumulerad stress i vardagen som är mildare men inträffar oftare. Forskningen har hittills fokuserat mer på allvarliga reaktioner som *Post Traumatic Stress Disorder* (PTSD), vilka drabbar ett fåtal. Många soldater och officerare återvänder emellertid tillbaka till hemlandet med mildare symtom på stress som inte uppfyller alla kriterier för en psykiatrisk diagnos. Kunskapen om kort- och långtidseffekter av dessa mildare stressreaktioner är begränsad. Ett exempel på detta är att "slitage" orsakat av kumulativa begränsade stressreaktioner inte omfattas i nuvarande definition av PTSD.

En omfattande litteraturöversikt över soldaters och officerares reaktioner under och efter militära insatser har nyligen tagits fram av docent Per-Olof Michel (tidigare försvarsöverpsykiater) med stöd av Försvarshögskolan (FHS) (dels publicerad i FHS rapportserie, dels som en bilaga till SOU 2014:27 Svensk veteranpolitik – ett ansvar för hela samhället). Michel framhåller behov av såväl deskriptiva studier av konsekvenser för svensk militär personal efter internationella militära insatser som åtgärdsinriktade studier. Detta behov gäller särskilt situationen för kvinnor eftersom översikten här visat på något ökad sårbarhet och risk för PTSD. Översikten ger en unik möjlighet att prioritera fortsatt forskning, något som föreliggande projekt grundar sig på. Denna studie belyser vardagsstressens betydelse och vi inleder med ett par illustrerande exempel.

I början så var vi väldigt sjuka hela tiden, det var otjänligt vatten och vi bodde fler i den här förläggningen än vi skulle göra. Så det var alltid någon som var sjuk och då pratade vi kräk till frukost, lunch och middag, hela tiden.

Vi hade två satellittelefoner, vi hade fast lina och vi hade internet. Men det var ingen jävel som kunde ringa till oss och fråga ”vad behöver ni?”. Vi fick några datorer och så fick vi en portabel AC. Men det var så varmt inomhus så AC:n var tvungen att stå vid datorerna för annars hade de skurit, så vi hade ingen nytta av den, men 50 hålslag hade vi.

Intervjuutdragen exemplifierar oros- och irritationsmoment som soldater och officerare kan hamna i vid internationell tjänstgöring. Givetvis kan stora, akuta händelser påverka individen negativt men även små, mikrostressorer som sker före, under och efter en mission kan påverka individen kort- och långsiktigt. Vardagliga oros- och

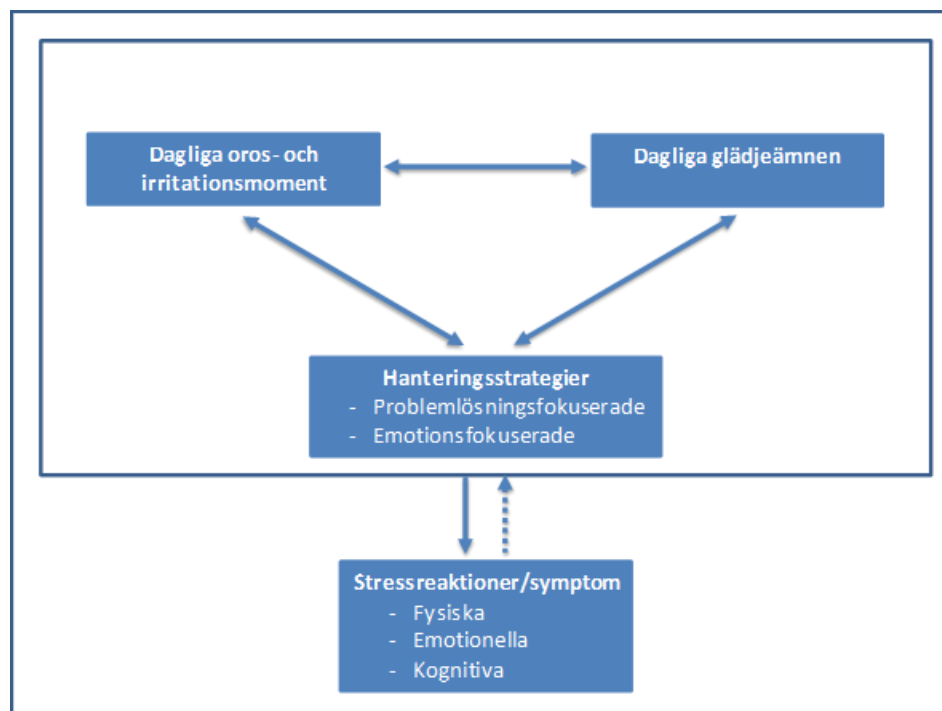
irritationsmoment kan ha sin grund både i organisationen och i privatlivet och det finns en risk att detta långsiktigt påverkar individen på ett negativt sätt.

Forskning om stress och hälsa tog en ny inriktning under 1980-talet baserad på idén om ackumulerade effekter av vardaglig stress (*daily hassles*; se DeLongis et al., 1982; Lazarus, 1984). Stefanek et al. (2012) definierade *daily hassles* som "*minor negative experiences which occur quite frequently on a regular basis*" (s. 202). Denna forskningsinriktning har vuxit påtagligt under senare år. Ett huvudresultat i olika studerade grupper är att ackumulerad vardagsstress uppvisar starkare samband med fysiska och psykiska symptom än traumatisk stress eller kroniska stressorer (Heron et al., 2013; Larsson, Berglund, & Ohlsson, 2016).

Beträffande hälsoutfall har flertalet av dessa studier fokuserat på just fysiska och psykiska symptom snarare än på sjukdomar (Gruen, Folkman, & Lazarus, 1988; Pinquart, 2009; Stefanek et al., 2012). Detta är i linje med Folkmans (1985) idé att om man vill se samband mellan stress och hälsa så är det bättre att studera övergående symptom snarare än sjukdomar (*end state*) eftersom de sistnämnda oftast tar längre tid att utveckla och påverkas, utöver stress, av genetik, naturligt åldrande, omgivningsförhållanden med mera som inte är relaterat till stress.

En intervjustudie av svenska militära veteraner visade att om kombinationen av hög frekvens av vardagliga glädjeämnen (*daily uplifts*) och funktionell stresshantering (*coping*) dominerade över kombinationen av vardaglig stress (*daily hassles*) och dysfunktionell stresshantering (*coping*), så blev symptomförekomsten begränsad och ingen utvecklade PTSD (Larsson et al., 2017). Intervjustudien omfattade 15 veteraner vilket inte medgav möjligheter att dra generella slutsatser. Avsikten var därför att pröva den kvalitativa studiens resultat på ett omfattande kvantitativt underlag. Eftersom denna undersökning således teoretiskt grundar sig på Larssons et al. (2017) kvalitativa intervjustudie av svenska veteraner, presenterar vi inledningsvis den teoretiska modell som utvecklades i intervjustudien.

Teoretisk modell

Figur 1. Modell som beskriver centrala begrepp och deras samspel för förståelse av vardagsstressens betydelse (modifierad från Larsson et al., 2017).

Modellen i figur 1 innehåller följande fyra centrala begrepp: (1) Dagliga oros- och irritationsmoment, (2) Dagliga glädjeämnen, (3) Hanteringsstrategier och (4) Stressreaktioner/symptom.

Enligt modellen föreligger det två ”samspelsarenor”. I den ena samspelar de centrala begreppen Dagliga oros- och irritationsmoment, Dagliga glädjeämnen och Hanteringsstrategier med varandra. Ett exempel: ett irritationsmoment uppstår, det hanteras mindre väl rent praktiskt med en problemlösningsfokuserad strategi och en kollega skämtar självkritiskt om det hela så att hela gruppen börjar skratta. Idén med samspelet inom denna box är att om vardagliga glädjeämnen kombinerade med funktionella hanteringsstrategier är starkare än kombinationen av vardagliga oros- och irritationsmoment och dysfunktionella hanteringsstrategier, så begränsas utvecklingen av stressrelaterade symptom. Det omvända gäller också. Det vill säga om vardagliga oros- och irritationsmoment kombinerade med dysfunktionella hanteringsstrategier dominerar över kombinationen av vardagliga glädjeämnen och funktionella

hanteringsstrategier, så främjas utvecklingen av stressrelaterade symptom. Det handlar således om något som kan liknas vid en gungbräda och dessa processer benämns Stress/Glädje/Hanteringsboxen.

”Produkten” av samspelet utgör sedan grund för den andra samspeletsarenan, där denna produkt samspejar med huvudkategorin Stressreaktioner/symptom. Den dominerande samspeletsformen här är att stressreaktioner/symptom uppstår som en konsekvens. Den streckade pilen uppåt i figuren visar dock att det även kan förekomma ett samspel där Stressreaktioner/symptom utgör orsak. Som exempel kan nämnas att upprepade nätter med sömnproblem och dagar med koncentrationssvårigheter kan komma att utgöra en källa till daglig oro och irritation.

Idén med samspelet mellan Stress/Glädje/Hanteringsboxen och stressreaktion/symptom är att utfallet av Stress/Glädje/Hanteringsboxens processer är gynnsamt, så uppstår inga eller få stressreaktioner/symptom och därmed ingen eller begränsad stressrelaterad effekt på mer varaktig ohälsa. Även här gäller det omvända. Det vill säga om utfallet av Stress/Glädje/Hanteringsboxens processer är ogynnsamt, så uppstår fler stressreaktioner/symptom och därmed även en förhöjd sannolikhet för mer varaktigt stressrelaterade ohälsa (till exempel PTSD).

Syfte

Den övergripande frågeställningen är hur personer som genomfört en eller flera internationella insatser upplever sig må idag och hur de ser tillbaka på sin insats. Fyra mer preciserade frågeställningar avses besvaras:

1. Hur mår undersökningsdeltagarna idag avseende fysiska, emotionella och kognitiva stressreaktioner (symptom) liksom vad gäller indikationer på PTSD?
2. Hur har de undersökningsdeltagare som på grund av insatsen sökt hjälp för psykiska besvär inom någon form av sjukvård upplevt vårdens kvalitet?
3. Hur ser balansen i vardagen ut vad gäller oros- och irritationsmoment (*hassles*) glädjeämnen (*uplifts*) och hanteringsstrategier (*coping*), det vill säga det som här benämns Stress/Glädje/Hanteringsboxen och hur samvarierar dessa processer med fysiska, emotionella och kognitiva stressreaktioner (symptom) liksom med indikationer på PTSD?
4. Föreligger skillnader mellan kvinnor och män inom de tre förstnämnda frågeställningarna?

Hypotes

En hypotes formulerades i förhållande till frågeställning 3: Ju starkare kombinationen av vardagliga glädjeämnen och funktionella hanteringsstrategier är i förhållande till kombinationen av vardagliga oros- och irritationsmoment och dysfunktionella hanteringsstrategier, desto lägre blir förekomsten av fysiska, emotionella och kognitiva stressreaktioner (symptom) och vice versa. Detsamma förväntas gälla, om än i lägre omfattning, vad gäller förekomst av indikation på PTSD.

Rapportens målgrupp och läsanvisning

Rapporten riktar sig främst till personal med ansvar för veteranfrågor inom Försvarsmakten, studerande vid Försvarshögskolans militära programutbildningar och personer som är intresserade av utlandstjänstgöring. Ambitionen har varit att begränsa text om vetenskapliga metodteknikaliteter. Detta låter sig dock inte göras fullt ut – vi vill redovisa hur undersökningen gick till, inte bara dess resultat. Läsare som inte är intresserade av dessa detaljer rekommenderar vi att hoppa över följande avsnitt:

- Mätinstrument
- Statistiska bearbetningar
- Prövning av den teoretiska modellen.

En separat dokumentation riktad till en internationell vetenskaplig publik håller på att färdigställas och kan senare erhållas av författarna.

Metod

Undersökningsdeltagare

Undersökningsgruppen utgjordes av alla personer som för Försvarsmaktens räkning genomfört en eller flera internationella militära uppdrag under perioden 2011-2015. De personer som genomfört insatser som enskilt tjänstgörande (till exempel som observatörer) ingår ej i undersökningen eftersom de medverkat i en samtidig, separat studie (Larsson et al., 2018). När avlidna individer och de som inte återfanns på den adress som Skatteverket uppgett räknats bort, bestod gruppen av 4594 personer. Inom denna grupp erhöles svar från 1859 personer, vilket ger en svarsfrekvens på 40,5%. I tabell 1 redovisas allmänna bakgrundsdata för undersökningsdeltagarna.

Tabell 1. Beskrivning av undersökningsgruppen (%)

	Kvinnor (n = 199)	Män (n = 1614)
Ålder	M=37.6 SD=10.6	M=39.2 SD=10.9
< 31	37	29
31-40	31	32
41-50	14	19
51-60	14	14
61-70	4	6
Civil utbildning		
Grundskola	1	1
Gymnasieutbildning	18	37
Universitets- eller högskolestudie – ej examen	17	24
Universitets- eller högskolestudier – tagit examen	64	38
Civilstånd		
Gift/sambo	72	78
Ensamstående	28	22
Är du anställd inom FM idag?		
Ja, kontinuerligt tjänstgörande	33	55
Ja, tidvis tjänstgörande	17	18
Ja, är civilt anställd	15	5
Nej, men har en annan anställning	29	17
Nej, är arbetsökande	1	0
Nej, är studerande	4	3
Nej, är pensionär	1	2
Arbetar du som (endast de som är anställda i FM idag)		
Officer	23	43
Specialistofficer	19	22
Reservofficer	7	7
Gruppchef	5	8
Soldat/Sjöman	18	13
Är civilt anställd i FM	28	7
Hur länge har du sammanlagt varit anställd i FM? (endast de som är anställda i FM idag)		
Mindre än 1 år	3	1
1-3 år	21	9
4-10 år	50	42
Mer än 10 år	26	48
Militär bakgrund		
Armén	65	72
Marinen	11	14
Flygvapnet	14	12
Annat	10	2

Tabell 1 visar att undersökningsgruppen är starkt mansdominerad, de flesta är 40 år eller yngre, flertalet har arbetet minst 4 år i Försvarsmakten (FM) och har armébakgrund. I tabell 2 presenteras insatsrelaterade bakgrundsdata avseende den senaste internationella insatsen.

Tabell 2. Insatsrelaterade bakgrundsfrågor (senaste insatsen under perioden 2011-2015) (%)

	Kvinnor (n = 199)	Män (n = 1614)
Grad under tjänstgöringen		
Fänrik	5	5
Löjtnant	18	12
Kapten	16	17
Major/örlogskapten eller högre grad	7	22
Korpral	10	8
Sergeant	12	6
Första sergeant	11	8
Fanjunkare/ Förvaltare/regementsförvaltare/ flottiljförvaltare	7	6
Gruppchef/ Soldat/sjöman	14	16
Hur ser du på tjänstgöringsperioden som helhet?		
Jag är nöjd	82	82
Jag är varken nöjd eller missnöjd	14	14
Jag är missnöjd	4	4
Har någon påpekat att du har förändrats sedan den senaste tjänstgöringen?		
Ja	24	21
Nej	76	74
Har du på grund av insatsen sökt hjälp för psykiska besvär inom någon form av sjukvård?		
Ja	11	21
Nej	89	94
Hur många internationella tjänstgöringar har du varit på totalt?		
1	49	38
2-3	43	44
4-5	6	12
6-10	2	5
Mer än 10	0	1

Tabell 2 visar att de flesta hade löjtnants eller kaptens grad under sin senaste tjänstgöring. Flertalet är nöjda med tjänstgöringsperioden som helhet och många har genomfört flera internationella tjänstgöringar. Det framkommer också att drygt 20 procent angav att någon hade påpekat att de förändrats sedan den

senaste tjänstgöringen och att elva procent av kvinnorna och sex procent av männen på grund av insatsen sökt hjälp för psykiska besvär inom någon form av sjukvård.

Datinsamling

En postenkät skickades ut till undersökningsdeltagarna tillsammans med informationsbrev från chefen för FM Veterancentrum respektive från forskargruppen och ett frankerat svarskuvert. Brevet från forskargruppen innehöll även en länk som möjliggjorde att man kunde besvara frågeformuläret digitalt. Efter tre veckor skickades en påminnelse ut till alla (eftersom enkäten besvarades anonymt visste vi inte vilka som svarat). Som framgick ovan erhöles 1859 besvarade formulär varav 1596 (86%) som postenkät och 263 (14%) besvarades via webbenkät.

Mätinstrument

Utöver ovan redovisade bakgrundsfrågor innehåller frågeformuläret ett antal frågor relaterade till den senaste internationella insatsen och till personernas situation den senaste månaden. Frågorna utgjordes av en kombination av beprövade instrument och frågor som nykonstruerats utifrån den ovan nämnda kvalitativa intervjustudien av militära veteraner (Larsson et al., 2017).

Emotionell stabilitet

Deltagarna besvarade formuläret Single Item Measure of Personality (SIMP; Woods & Hampson, 2005). Formuläret mäter Big Five modellens fem personlighetsdimensioner i 9-gradiga skalor. Dimensionerna är: Emotionell stabilitet, Utåtriktning, Öppenhet, Vänlighet och Målmedvetenhet (se till exempel Costa & McCrae, 1992). I denna studie används enbart skalan Emotionell stabilitet och då i funktionen som en kontrollvariabel för felkällan *common method variance* (Podsakoff et al., 1993) som uppstår i ett fall som detta där alla data utgörs av självskattningar.

Frågor relaterade till senaste månaden

Vardagliga glädjeämnen (13 frågor) och *vardagliga oros- eller irritationsmoment* (16 frågor) hämtades från The Stress Profile (Setterlind & Larsson, 1995) kompletterade med nykonstruerade frågor (5-gradiga svarsskalor). Exempel: ”Glädje över att vara tillsammans med mina närmaste”; ”Bekymmer över framtida hälsa”; ”Irritation över chef/chefer nuvarande arbete”).

Hanteringsstrategier. Rapportering av vilka stresshanteringsstrategier man använt sig av den senaste månaden gjordes med hjälp av frågor hämtade ur The Ways of Coping Checklist (WCC; Lazarus & Folkman, 1984) kompletterade med nykonstruerade

frågor (45 frågor totalt, 5-gradiga svarsskalor). Exempel: ”Jag försöker analysera problem för att förstå dem bättre”; ”Jag skapar tid för återhämtning”.

Stressreaktioner (symptom). Ur formuläret The Stress Profile (Setterlind & Larsson, 1995) hämtades checklistor som täcker av fysiska symptom (10 frågor), emotionella symptom (8 frågor) och kognitiva symptom (4 frågor). Man anger hur ofta man besvärats av varje symptom den senaste månaden (5-gradiga svarsskalor). Exempel: ”Huvudvärk”, ”Nedstämdhet” och ”Lätt för att glömma”.

PTSD-indikator. Frågeformuläret The PTSD Checklist (PCL-4, military version; Weathers et al., 1993; Weathers et al., 2013) användes som indikator på förekomst av PTSD (Post Traumatic Stress Disorder). Formuläret består av 17 frågor som har 5-gradiga svarsskalor.

Vårdkvalitet. Ur frågeformuläret Quality from the Patient's Perspective (QPP; Wilde Larsson & Larsson, 2002) hämtades tolv frågor avsedda att mäta deltagares upplevelse av vårdens kvalitet (4-gradiga svarsskalor); Frågorna mätte QPP instrumentets faktorer Information, Läkarnas engagemang och Delaktighet. Endast de deltagare som uppgav att de sökt någon form av sjukvård för psykiska besvär de relaterade till insatsen besvarade dessa frågor.

Statistiska bearbetningar

Summativa index beräknades på vart och ett av de ovan redovisade frågeområdena under ”Frågor relaterade till den senaste månaden”. För att underlätta tolkningen dividerades erhållna summascorer i samtliga fall utom PTSD indikation med antalet frågor i skalan. Beträffande frågorna om hanteringsstrategier genomfördes inledningsvis en faktoranalys (principal axis factoring med oblik rotering). Denna resulterade i följande fyra faktorer: (1) ”Rationell probleminriktad hantering”, (2) ”Önsketänkande”, (3) ”Positiv återhämtning” och (4) ”Självbehärskning”. Indexet gällande vardagliga glädjämnen benämns fortsättningsvis ”Glädje” och indexet baserat på frågorna om vardagliga oros- eller irritationsmoment benämns ”Stress”.

Stress/Glädje/Hanteringsboxen

Den teoretiska modellen (se figur 1) operationaliserades på följande sätt (endast svar relaterade till senaste månaden):

(1) En bedömning av om en hanteringsstrategi är funktionell eller dysfunktionell gjordes på basis av strategins parvisa samband med varje enskild summativa symptomskala (fysiska, emotionella respektive kognitiva) liksom med PTSD indikatorskalan. Statistiskt signifikanta negativa samband sågs som funktionella och signifikanta positiva samband som dysfunktionella. I denna studie blev utfallet följande. För kvinnor blev ingen hanteringsstrategi funktionell medan hanteringsstrategierna

Önsketänkande och Självbehärskning blev dysfunktionella. För män blev hanteringsstrategierna Rationell probleminriktad hantering och Positiv återhämtning funktionella medan hanteringsstrategin Önsketänkande blev dysfunktionell. Hanteringsstrategin Självbehärskning uppvisade låg reliabilitet inom gruppen män och utgick där ur analysen.

(2) En första summascore beräknades genom att addera skalorna Glädje och de funktionella hanteringsskalorna (för kvinnor består denna summa enbart av värdet på variabeln Glädje).

(3) En andra summascore beräknades genom att addera skalorna Stress och de dysfunktionella hanteringsskalorna.

(4) Det fjärde och avslutande momentet bestod av att subtrahera den andra summascoren från den första. Det erhållna måttet Stress\Glädje\Hanteringsbox kan teoretiskt variera från -14 (minst gynnsamt) till -2 (mest gynnsamt) för kvinnor och från -7 (minst gynnsamt) till 13 (mest gynnsamt) för män.

Sammanfattningsvis ser beräkningsformeln ut så här: **Stress/Glädje/Hanteringsboxen = (Glädje + Funktionell hantering) – (Stress + Dysfunktionell hantering)**. Scoren Stress/Glädje/Hanteringsbox användes i enlighet med den teoretiska modellen för att se samband med de tre typerna av symptom liksom med indikation på PTSD. Dessa multipla regressionsanalyser genomfördes dels utan, dels med kontroll för inverkan av personlighetsskalan Emotionell stabilitet. Som komplement till de multipla regressionsanalyserna genomfördes även moderationsanalyser (Heyes, 2013) som kan ses som en mer sofistikerad form av regressionsanalys. Idén är att en prediktor, i det här fallet Stress/Glädje/Hanteringsboxen, dels kan ha en direkt effekt på en utfallsvariabel, till exempel fysiska symptom, dels att denna effekt kan modereras av personens emotionella stabilitet (kontrollvariabeln för *common method variance*).

Utöver ovan nämnda analyser gjordes reliabilitetsberäkningar på varje skala (Cronbach alpha) liksom ett antal deskriptiva statistiska beräkningar och undergruppsjämförelser.

Etik

Projektet är etiskt prövat och godkänt av Regional Etikprövningsnämnden i Stockholm (Protokoll EPN 2016/5:3).

Resultat

Bortfallsanalys

Denna analys baseras på en jämförelse av de 1813 respondenter som hade besvarat båda bakgrundsfrågorna gällande kön och ålder mot de 2785 individer som avstod deltagande eller ej besvarande dessa bakgrundsfrågor. Av de svarande var 89 procent män medan 11 procent var kvinnor. Motsvarande andelar bland de som avstod deltagande var 90 procent män och 10 procent kvinnor. Det fanns ingen statistiskt säkerställd skillnad mellan kön och huruvida individerna deltog i studien, $\chi^2(1) = 2,28$, $p > .05$.

Medelåldern bland deltagande kvinnor var 38.6 år ($SD = 10.6$) medan medelåldern bland de som avstod var 39.4 år ($SD = 10.8$). Skillnaden, -0.8 år, var ej signifikant $t(465) = -0.78$, $p > .05$.

Bland de svarande männen var medelåldern 40.2 år ($SD = 10,9$) medan medelåldern för de som avstod deltagande var 36.7 år ($SD = 9,5$). Skillnaden var 3.5 år och var signifikant $t(4125) = 10.8$, $p > .001$; men representerade en liten effekt, $d = 0.37$.

Jämförelse av kvinnor och män på ett urval av bakgrunds- och upplevelsefrågor

I tabellerna 3 och 4 redovisas statistiska prövningar av skillnader mellan kvinnor och män.

Tabell 3. Jämförelse av kvinnliga och manliga undersökningsdeltagare på ett urval av bakgrundsförhållanden.

Bakgrundsförhållande	Kvinnor (n = 199) %	Män (n = 1614) %	Chi-två	p ^a
Utbildning			52,05	.000
Grundskola	0	0		
Gymnasium	19	38		
Univ- ej examen	17	24		
Univ – examen	64	38		
Anställd i FM idag			64,3	.000
Ja, kont. tj.görande	34	54		
Ja, tidvis tj.görande	17	19		
Ja, civilt	15	5		
Nej, har annan anställning	29	17		
Nej, är arbetssökande	0	0		
Nej, är studerande	5	3		
Nej, är pensionär	0	2		
Militär bakgrund			50.12	.000
Armén	65	72		
Marinen	11	14		
Flygvapnet	14	12		
Annat	10	2		
Hur ser du på din senaste tjänstgöring som helhet?				
Jag är nöjd	82	82	0.12	.940
Jag är varken nöjd eller missnöjd	14	14		
Jag är missnöjd	4	4		
Har någon påpekat att du har förändrats sedan den senaste tjänstgöringen?			1.05	.307
Ja	24	21		
Nej	76	74		
Har du på grund av insatsen sökt hjälp för psykiska besvär inom någon form av sjukvård?			4.83	.028
Ja	10	6		
Nej	90	94		

^a Fet stil = statistiskt signifikant skillnad.

Tabell 3 visar att kvinnorna har högre utbildning än männen och att männen i större utsträckning är kontinuerligt tjänstgörande i FM. Männen har i något större utsträckning sin militära bakgrund i armén. När det gäller frågan om hur nöjd eller missnöjd man är med den senaste tjänstgöringsperioden (internationell insats) som helhet så är

kvinnorna och männens svar identiska, båda grupperna domineras klart av svarsalternativet ”Jag är nöjd”. Tio procent av kvinnorna ($n = 20$) och sex procent av männen ($n = 100$) har på grund av insatsen sökt hjälp för psykiska besvär i någon form av sjukvård. Denna sistnämnda skillnad är statistiskt signifikant.

I tabell 4 presenteras en könsjämförelse på frågor om senaste tjänstgöringen, ålder, personlighet och ett urval av undersökningens upplevelsefrågor.

Tabell 4. Jämförelse av kvinnliga och manliga undersökningsdeltagare på tjänstgöringsdata, ålder, Emotionell stabilitet, vardaglig stress, vardagliga glädjeämnen och stresshantering.

Svarsskala	Kvinnor ($n = 199$)		Män ($n = 1614$)		t	p
	M	SD	M	SD		
Hur lång var tjänstgöringen (mån)	5.78	2.24	5.59	2.30	1.11	.267
Antal int. tjänstgöringar totalt	1.86	1.22	2.40	1.81	4.02	.000
Ålder	37.6	10.6	39.2	10.9	1.88	.060
Emotionell stabilitet ^a	5.46	1.88	6.34	1.73	6.30	.000
Vardaglig stress ^b	2.48	0.58	2.34	0.62	3.05	.002
Vardaglig glädje ^b	3.73	0.63	3.58	0.58	3.33	.001
Rationell problemfokuserad hantering ^b	3.53	0.58	3.49	0.54	1.00	.318
Önsketänkande hantering ^b	2.62	0.79	2.46	0.72	2.82	.005
Positiv återhämtning hantering ^b	3.57	0.68	3.29	0.65	5.61	.000
Självbehärskning hantering ^{b, c}	2.84	0.66	-	-	-	-

^a Skalan kan variera från 1 till 9

^b Skalan kan variera från 1 till 5

^c Värde saknas pga skalan hade alltför låg reliabilitet bland män.

Tabell 4 visar att kvinnor har signifikant högre medelvärden på följande skalor: upplevelse av vardaglig stress, upplevelse av vardagliga glädjeämnen, hanteringsstrategin önsketänkande och hanteringsstrategin positiv återhämtning. Männen har signifikant högre medelvärden på följande skalor: antal internationella tjänstgöringar totalt sett och emotionell stabilitet.

Deltagarnas hälsa

Stressreaktioner/symptom

Enkäten innehöll en checklista på tio fysiska, åtta emotionella och fyra kognitiva stressreaktioner hämtades ur The Stress Profile (Setterlind & Larsson, 1995). Svaren avser hur ofta man upplevde dessa under den senaste månaden. Utfallet presenteras i tabellerna 5 – 7.

Tabell 5. Fysiska stressreaktioner/lindriga symptom den senaste månaden (%)

Symptom	Kvinnor (n = 199)			Män (n = 1614)		
	Aldrig/ Sällan	Ibland	Ofta/ mycket ofta	Aldrig/ Sällan	Ibland	Ofta/ mycket ofta
Ryggont eller ryggbesvär	54	26	20	59	22	19
Värk i nacke eller axlar	44	26	30	64	20	16
Huvudvärk eller migrän	69	21	10	79	15	6
Magont eller magbesvär	66	20	14	83	12	5
Spänningar i olika muskler	77	17	6	70	20	10
Svettningar	88	9	3	89	7	4
Tryck över bröstet eller bröstsmärtor	91	7	2	91	7	2
Hjärtklappning	89	8	3	94	5	1
Andfäddhet	84	11	5	89	9	2
Yrsel	80	14	6	93	6	1
Medelvärden (skala 1-5)						
Svenska undersökningsgruppen - kvinnor			1.92			
Svenska undersökningsgruppen - män			1.67			
Normgrupp – kvinnliga svenska chefer			1.98			
Normgrupp – manliga svenska chefer			1.69			

Tabell 5 visar att det är två fysiska symptom som dominerar, ryggont eller ryggbesvär och värk i nacke eller axlar. Detta gäller bland både kvinnor och män men besvärsfrekvensen är högre bland kvinnor. Endast en lägre andel personer rapporterar att de besväras av övriga fysiska symptom. Jämfört med normgruppen svenska kvinnliga respektive manliga chefer, främst från det privata näringslivet, har såväl kvinnorna som männen i undersökningsgruppen i stort sett jämförbara eller något mer gynnsamma värden. Medelvärdeskillnaden i den svenska undersökningsgruppen mellan kvinnor och män är statistiskt signifikant ($p < .001$).

Tabell 6. Psykiska stressreaktioner/lindriga symptom den senaste månaden (%)

Symptom	Kvinnor (n = 199)			Män (n = 1614)		
	Aldrig/ Sällan	Ibland	Ofta/ mycket ofta	Aldrig/ Sällan	Ibland	Ofta/ mycket ofta
Emotionella						
Maktlöshet/hjäplöshet	78	15	7	85	10	5
Nedstämdhet/deppighet	63	25	12	71	20	9
Rastlöshet	53	30	17	60	26	14
Nervositet eller oro	66	22	12	76	17	7
Trötthet eller kraftlöshet	51	16	22	63	23	14
Sömnpblem	63	22	15	73	18	9
Lätt för att gråta	58	27	15	87	10	3
Svårt att slappna av	59	28	13	69	20	11
Kognitiva						
Koncentrationssvårigheter	65	23	12	70	21	9
Svårt att fatta beslut	66	23	11	83	13	4
Lätt för att glömma	53	28	19	60	25	15
Svårt att tänka klart	66	24	10	79	15	6
Medelvärden emotionella symptom (skala 1-5)						
Svenska undersökningsgruppen – kvinnor	2.23					
Svenska undersökningsgruppen – män	1.94					
Normgrupp – kvinnliga svenska chefer	2.30					
Normgrupp – manliga svenska chefer	1.90					
Medelvärden kognitiva symptom (skala 1-5)						
Svenska undersökningsgruppen – kvinnor	2.21					
Svenska undersökningsgruppen – män	2.00					
Normgrupp – kvinnliga svenska chefer	2.35					
Normgrupp – manliga svenska chefer	2.09					

Tabell 6 visar att drygt cirka 15-20 % av deltagarna besväras av trötthet och kraftlöshet eller rastlöshet ”ofta” eller ”mycket ofta”. Sömnpblem och svårigheter att slappna av uppvisar liknande siffror bland kvinnor. Även när det gäller emotionella stressreaktioner/symptom är värdena i stort sett jämförbara med normgruppen kvinnliga respektive manliga svenska chefer. Medelvärdeskillnaderna i den svenska undersökningsgruppen mellan kvinnor och män är statistiskt signifikant ($p < .001$)

När det gäller kognitiva stressreaktioner/symptom slutligen är det ett svar som dominerar – cirka 15-20 % rapporterar att de ”ofta” eller ”mycket ofta” har lätt för att glömma. Inom detta område har såväl kvinnorna som männen i undersökningsgruppen mer gynnsamma värden än normgruppen.

PTSD indikation

Förekomst av indikation på PTSD kartlades med The PTSD Checklist (PCL-4, military version; Weathers et al., 1993). Resultatet presenteras i tabell 7.

Tabell 7. PTSD indikation den senaste månaden

PCL-4 score	Kvinnor (n = 199)	Män (n = 1614)
< 36 (ingen indikation)	59%	74%
36-48 (låg indikation)	29%	20%
49-53 (måttlig indikation)	6%	3%
> 53 (tydlig indikation)	6%	3%
Medelvärden (skala 17-85)		
Svenska undersökningsgruppen - kvinnor	34.6	
Svenska undersökningsgruppen - män	30.1	
USA veteraner från Vietnam med PTSD	63.6	
USA veteraner från Vietnam utan PTSD	34.4	
USA veteraner från Irak med PTSD	64.2	
USA veteraner från Irak utan PTSD	29.4	

Tabell 7 visar att flertalet inte uppvisar någon indikation på PTSD. Det ska dock noteras att sex procent av kvinnorna (12 personer) och tre procent av männen (43 personer) uppvisar en ”måttlig” indikation och att sex procent av kvinnorna (12 personer) och tre procent av männen (50 personer) uppvisar en ”tydlig” indikation på PTSD. De erhållna värdena är något lägre (mer gynnsamma) än normgruppen USA veteraner från Irak utan PTSD och avsevärt lägre än de medelvärden som uppvisats av amerikansk militär personal med diagnostiserad PTSD. Medelvärdesskillnaden i den svenska undersökningsgruppen mellan kvinnor och män är statistiskt signifikant ($p < .001$).

En fördjupad analys gjordes av de 12 kvinnor och 50 män som uppvisade en tydlig indikation på PTSD. Resultatet blev likartat för både kvinnor och män och kan sammanfattas enligt följande vid en jämförelse av alla kvinnor respektive män i undersökningsgruppen. Således, den grupp av personer som uppvisar tydlig indikation på PTSD utmärks av:

- de är något yngre
- de har lägre utbildningsnivå
- de har betydligt lägre medelvärden på personlighetsdimensionen Emotionell stabilitet
- de anger i större utsträckning att någon har påpekat att de förändrats sedan den senaste tjänstgöringen
- de anger i större utsträckning att de på grund av insatsen sökt hjälp för psykiska besvär inom någon form av sjukvård

- de använder färre funktionella stresshanteringsstrategier och fler dysfunktionella under den senaste månaden
- de rapporterar fler fysiska, emotionella och kognitiva stressreaktioner (symptom) under den senaste månaden

Vårdkvalitet

Sammanlagt 20 kvinnor (11%) och 100 män (6%) svarade Ja på frågan om de på grund av insatsen sökt hjälp för psykiska besvär inom någon form av sjukvård. Dessa personer besvarade 12 frågor som var avsedda att mäta deras upplevelse av vårdens kvalitet (hämtade ur The Quality from the Patient's Perspective Questionnaire, QPP; Wilde Larsson & Larsson, 2002).

De utvalda QPP frågorna handlade om hur man upplevde kvaliteten på den information man fått (till exempel information om behandlingar, risker och biverkningar, egenvård och mediciner), läkarnas personliga bemötande samt möjligheter att samråda om beslut kring den egna vården. Resultatet (inga signifikanta skillnader mellan kvinnor och män) visar att såväl totalmedelvärdet som medelvärdena på de tolv enskilda frågorna, är avsevärt lägre (det vill säga lägre upplevd vårdkvalitet) vid en jämförelse med QPP normvärden för både män och kvinnor vid såväl vårdavdelningar som mottagningar.

Prövning av den teoretiska modellen

Den teoretiska modellens begrepp Stress/Glädje/Hanteringsbox prövades på fyra olika sätt (1) parvisa sambandsberäkningar, (2) multipel regressionsanalys utan kontrollvariabeln Emotionell stabilitet, (3) multipel regressionsanalys med kontrollvariabeln Emotionell stabilitet och (4) moderationsanalys. Resultatet presenteras i sammanfattad form i tabell 8.

Tabell 8. Samband mellan Stress\Glädje\Hanteringsboxen och symptom respektive PTSD indikation.

Hälsvariabel	Typ av sambandsberäkning			
	Parvis korrelation ^a	Multipel regression ^b	Multipel regression med kontroll för Emotionell stabilitet ^b	Moderationsanalys med Emotionell stabilitet ^c
KVINNOR				
Fysiska symptom	-0.39***	0.15	0.15	0.24
Emotionella symptom	-0.61***	0.37	0.42	0.48 ^d
Kognitiva symptom	-0.54***	0.29	0.30	0.36 ^d
PTSD indikation	-0.51***	0.26	0.28	0.39 ^d
MÄN				
Fysiska symptom	-0.44***	0.19	0.21	0.20
Emotionella symptom	-0.63***	0.39	0.44	0.42
Kognitiva symptom	-0.56***	0.31	0.35	0.33
PTSD indikation	-0.58***	0.34	0.37	0.35

^a Pearson korrelationskoefficient. ^b Adjusted R^2 , ^c R^2 . *** $p < .001$. ^d Signifikant interaktionseffekt mellan Stress\Glädje\Hanteringsboxen och Emotionell stabilitet.

Tabell 8 visar att Stress/Glädje/Hanteringsboxen har ett begränsat förklaringsvärde när det gäller fysiska symptom och ett betydande värde rörande emotionella och kognitiva symptom liksom PTSD indikation. Detta gäller både bland kvinnor och män. Tabellen visar vidare att kontrollen för inverkan av Emotionell stabilitet endast marginellt påverkade regressionsanalysernas $AdjR^2$ värden. Detsamma gäller för moderationsanalyserna för män och moderationsanalysen relaterad till fysiska symptom för kvinnor. På de övriga tre modifieringsanalyserna för kvinnor erhöles en signifikant interaktionseffekt mellan Stress/Glädje/Hanteringsboxen och kontrollvariabeln Emotionell stabilitet och där sker också en ökning av moderationsanalysens R^2 värde jämfört med regressionsanalyserna.

Diskussion

I denna avslutande diskussion kommer studiens två första frågeställningar att kommenteras var för sig medan den tredje och fjärde behandlas gemensamt. Den femte frågeställningen (könsjämförelser) tas upp summativt i anslutning till var och en av dessa delar och mer detaljerat i en egen del.

Frågeställning 1: Hur mår undersökningsdeltagarna idag avseende fysiska, emotionella och kognitiva stressreaktioner (symptom) liksom vad gäller indikationer på PTSD?

Det generella svaret på denna fråga är att de medverkande personerna mår bra! Som förväntat finns det dock en betydande individuell variation. Det ska också noteras att kvinnor rapporterar signifikant högre förekomst av stressreaktioner (symptom) än män. Inom området *fysiska symptom* är det två som rapporteras mer, nämligen ryggont eller ryggbesvär och värk i nacke eller axlar. Om detta beror på stress, belastning under insatsen eller något annat går inte att avgöra. Det ska dock noteras att det inte tycks bero på ålder (utifrån en jämförelse av olika åldersgrupper, ej redovisad ovan). Hela undersökningsgruppens medelvärde är också likvärdigt med en normgrupp främst bestående av svenska kvinnliga och manliga chefer i det privata näringslivet. Ökat fokus på dessa muskelgrupper vid fysisk träning skulle sannolikt ha en gynnsam preventiv effekt.

Inom områdena emotionella symptom och kognitiva symptom är gruppens medelvärde ånyo jämförbart med normgruppens. Följande fem symptom besväras dock cirka 15-20 procent av deltagarna: trötthet och kraftlöshet, rastlöshet, sömnsvårigheter, svårigheter att slappna av samt lätt för att glömma. Alla dessa brukar ses som stressrelaterade och pekar på behov av regelbundna stunder, och ibland längre perioder av återhämtning. Detta kan delvis lösas med organisatorisk schemaläggning. De individuella skillnaderna vad gäller vilken form av vila och återhämtning man föredrar är dock stora. Den organisatoriska kontexten (för dem som är kvar i FM) i form av positivt gruppsyck ska dock inte underskattas när det gäller att aktiviteter som fysisk träning och avslappningsövningar ska bli av.

Sex procent av kvinnorna (11 personer) och tre procent av männen (50 personer) uppvisar en tydlig indikation på PTSD. Ytterligare 12 kvinnor och 43 män uppvisar en måttlig indikation (det handlar om indikation eftersom det krävs en klinisk intervju för att ställa diagnosen PTSD). Siffrorna för hela gruppen är något mer gynnsamma än de värden som erhållits bland amerikanska veteraner som inte har PTSD. Förekomsten av PTSD förefaller således vara låg totalt sett i den svenska gruppen. Den rapporterade prevalensen av 61 personer med tydlig indikation och 55 personer med måttlig indikation är dock en allvarlig varningssignal.

Personer med högre poäng på PTSD indikatorskalan uppvisade lägre värden på personlighetsskalan Emotionell stabilitet (ej redovisat ovan). Detta kan behöva ytterligare beaktas i urvalssituationen. Jämförelsen visade också på ett antal skillnader när det gäller vardagsstress, dess hantering och stressreaktioner (symptom) som kommenteras vidare nedan i anslutning till frågeställningarna 3 och 4.

Frågeställning 2: Hur har de undersökningsdeltagare som på grund av insatsen sökt hjälp för psykiska besvär inom någon form av sjukvård upplevt vårdens kvalitet?

Det generella svaret på denna fråga är att vårdkvaliteten upplevts som mindre god. De 20 kvinnor och 100 män som besvarat frågan har ett klart lägre medelvärde jämfört med normgruppen. Detta gäller inom samtliga kartlagda delar, det vill säga den information man fått, läkarnas bemötande och möjligheterna att samråda om beslut kring den egna vården. Undersökningen ger inget svar på vilken typ av sjukvård de sökt sig till, vårdens omfattning och resultat. Många har dock i tidigare sammanhang påtalat kompetensbrister inom svensk primärvård och psykiatri när det gäller veteraners problematik och området bör undersökas närmare (Michel, 2014). Som ett delvis parallellt exempel kan nämnas att norska motsvarigheten till den svenska försäkringskassan utbildat några handläggare så att de blivit specialister på veteraners situation. Dessa handläggare har även en utbildande och rådgivande funktion gentemot landets lokala handläggare. Mer studier behövs men möjligen kan detta vara en intressant lösning för svensk hälso- och sjukvård och för Försäkringskassan.

Frågeställning 3: Hur ser balansen i vardagen ut vad gäller vardagens oros- och irritationsmoment (hassles), glädjeämnen (uplifts) och hanteringsstrategier (coping), det vill säga det som här benämns Stress/Glädje/Hanteringsboxen, och hur samvarierar dessa processer med fysiska, emotionella och kognitiva stressreaktioner (symptom) liksom med indikationer på PTSD?

Vi inleder med svaret på hypotesen. Resultatet visar att ju starkare kombinationen av glädjeämnen och funktionella stresshanteringsstrategier är i förhållande till kombinationen av oros- och irritationsmoment och dysfunktionella hanteringsstrategier, desto lägre är förekomsten av fysiska, emotionella och kognitiva stressreaktioner (symptom) och vice versa. Detta gäller bland både kvinnor och män såväl när analyserna genomförs direkt som när Emotionell stabilitet inkluderas för att få kontroll över så kallad *common method variance* (allt bygger på självskattningar). Hypotesen måste därför anses vara bekräftad. Det ska också noteras att enligt hypotesen, grundad på Folkmans (1985) tes om symptom som en mer direkt markör för stress än faktiska sjukdomar, så förväntades PTSD indikatorn samvariera svagare med Stress/Glädje/Hanteringsboxen än symptomskalorna. Detta stämde någorlunda väl i de multipla regressions- och moderationsanalyserna för både kvinnor och män. Skillnaderna i sambandens styrka jämfört med symptomskalorna var dock små. En möjlig förklaring till detta är att PTSD indikatorskalan uppvisar viss likhet med symptomskalorna. Hade en skala avsedd att mäta någon annan stressrelaterad sjukdom använts hade skillnaderna kanske blivit större.

Resultaten från regressions- och moderationsanalyserna kopplade till Stress/Glädje/Hanteringsboxen är studiens mest intressanta resultat ur ett forskningsperspektiv. Vår tolkning är att de föreslagna begreppskombinationerna, och den valda metoden för deras operationalisering, ger ett betydelsefullt kunskapstillskott för förståelse av hur vardagshändelser och hanteringsstrategier bidrar till stressreaktioner och indikationer på PTSD. Det erhållna resultatet med en hög andel förklarad varians inom såväl emotionella och kognitiva symptom liksom PTSD indikation, väcker frågor om såväl tänkbara mekanismer som om möjliga åtgärder. Föreliggande tvärsnittsstudie ger inga empiriska svar. Det förefaller som om tidigare forskning som främst fokuserat på negativa ackumulerade effekter av vardaglig stress (hassles) underskattat en bufferteffekt som uppnås genom kombinationen av hög frekvens av upplevda vardagliga glädjeämnen (*uplifts*) och funktionell problem- och emotionsinriktad stresshantering (*coping*). När det gäller åtgärder på individnivå, både preventiva och återhämtningsinriktade, förefaller metoder hämtade från kognitiv beteendeterapi vara fruktbara för att påverka tolkning (*appraisal*) av vardagshändelser liksom träning av funktionella stresshanteringsstrategier (*coping*). Ytterligare studier i olika kontexter där vår föreslagna begrepps- och operationaliseringsmodell prövas är självfallet önskvärda.

Som komplement till det ovan sagda vill vi peka på ett par förhållanden som kan ha bidragit till den låga indikationen på PTSD. Först en aspekt som inte togs upp direkt i studien men som ligger som en bakomliggande faktor, nämligen selektion. För att bli aktuell för en internationell militär mission måste man passera flera urvalssteg och personer som bedöms som sannolikt mer psykiskt sårbara är därför redan bortgallrade.

En andra tänkbar förklaring till studiens resultat är den ”stressdos” deltagarna utsattes för. Även om den var hög, så var den inte i annat än undantagsfall, extremt hög i form av exempelvis exponering för flera väpnade strider. Det kan inte uteslutas att det finns en dos-respons relation här och att ingen eller få av de medverkande deltagarna hamnade över en kritisk stressdos nivå. Tyvärr saknas data om vilken/vilka starkt påfrestande episoder deltagarna varit med om under den internationella tjänstgöringen.

Frågeställning 4: Jämförelse mellan kvinnor och män

Michels (2014) forskningsgenomgång pekade på att kvinnor har en förhöjd risk att drabbas av PTSD. I föreliggande studie hade sex procent av kvinnorna, jämfört med tre procent bland männen, en tydlig indikation på PTSD. Det som främst skiljer mellan hela grupperna kvinnor och män i denna undersökning utöver PTSD indikation är att:

- kvinnorna har lägre medelvärde på personlighetsdimensionen Emotionell stabilitet
- kvinnorna upplever mer av både vardaglig glädje och stress den senaste månaden
- kvinnorna använder mindre av funktionella stresshanteringsstrategier och mer av dysfunktionella stresshanteringsstrategier den senaste månaden
- kvinnorna rapporterar fler fysiska, emotionella och kognitiva symptom den senaste månaden.

Könsskillnaderna på personlighetsdimensionerna överensstämmer med tidigare forskningsresultat. Frågan om Emotionell stabilitet bör tillskrivas särskilt stor betydelse för kvinnor i urvalsstadiet för internationella insatser bör utforskas vidare.

Kvinnor upplevde mer vardaglig glädje än män, men också mer daglig oro och irritation och de använde i större utsträckning den dysfunktionella stresshanteringsstrategin Önsketänkande. De använde också i lägre utsträckning den funktionella strategin Positiv återhämtning. Detta innebär att högre frekvens glädjeämnen inte kunde kompensera för högre mängd vardaglig stress och mindre funktionell stresshantering. Här framträder den kombination av teoretiska modellvariabler som tydligast samvarierar med symptom. Åtgärder på individnivå bör innefatta ökad medvetenhet om betydelsen av vardagshändelser och medvetna ansträngningar att förändra balansen mellan funktionell och dysfunktionell stresshantering.

Metodaspekter och praktiska förslag

Metodmässigt menar vi att studien har flera styrkor. Samtliga mätinstrument är antingen väl etablerade eller konstruerade utifrån en kvalitativ grounded theory studie av svenska veteraner (Larsson et al., 2017). Samtliga skalor hade höga eller medelhöga reliabilitetskoefficienter (med undantag för hanteringskalan ”Självbehärskning” bland de manliga undersökningdeltagarna). Ytterligare en styrka är att undersökningsgruppen resultat i flera fall kunde relateras till normgrupperns värden utifrån tidigare forskning.

En svaghet i undersökningen är det stora bortfallet (59.5%). Två sannolika orsaker till detta är att enkäten upplevdes som lång och att många känner av en allmän ”enkättrötthet”. Vi försökte förebygga bortfall genom att inkludera ett informationsbrev från chefen för FM Veterancentrum och genom att möjliggöra svar i såväl papper-och-penna-form som digitalt. Bortfallsanalysen visar att det inte föreligger någon könsskillnad mellan de som besvarat enkäten och de som avstått. Däremot är medelåldern för män högre bland de svarande (40.2 år vs 36.7 år). Vår bedömning är att denna åldersskillnad saknar betydelse. Med så pass stora grupper som det här handlar om krävs det enbart en liten skillnad i absoluta tal för att statistisk signifikans ska uppstå.

En annan svaghet är den tid som passerat mellan deltagarnas mission och genomförandet av enkätstudien. Det kan hända att deltagarna inte minns lika mycket som de skulle gjort i direkt anslutning till tjänstgöringsperioden. Det ska dock observeras att alla frågor utom frågorna om vårdkvalitet handlar om situationen den senaste månaden.

En avslutande begränsning med studien som vi vill lyfta fram är att den är koncentrerad på symptom och PTSD indikation som utfallsmått. Hade fokus varit på prestationsförmåga är det möjligt att de olika områden vi studerat samspelat på ett annorlunda sätt. Exempel på praktiska konsekvenser av studien är utbildningsinsatser med råd riktade till enskilda, till grupper, till direkta ledare till indirekta ledare på högre organisationsnivå och till personal inom Försvarshälsan. Olika åtgärdsförslag har framtagits inom projektets ram under 2018. Kunskap från forskningsprojektet kan därmed införlivas i Försvarsmaktens ordinarie verksamhet från och med 2019. Ökat fokus på personlighetsdimensionen Emotionell stabilitet vid selektion inför internationell tjänstgöring är utifrån studiens resultat angelägen för fördjupad forskning.

Referenser

- Börjesson, M., Österberg, J., & Enander, A. (2011). Risk and safety attitudes among conscripts during compulsory military training. *Military Psychology, 23* (6), 659-684.
- Carron, A. V., Widmeyer, W. N., & Brawley, L. R. (1985). The development of an instrument to assess cohesion in sport teams: The Group Environment Questionnaire. *Journal of Sport Psychology, 27* (6), 659-684.
- Costa, P. T. Jr., & McCrae, R. R. (1992). *Neo PI-R: Professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- DeLongis, A., Coyne, J. C., Dakof, G., Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1982). Relationship of daily hassles, uplifts, and major life events to health status. *Health Psychology, 1* (2), 119-136. doi:10.1037/0278-6133.1.2.119
- Folkman, S. (1985). *The relationship between coping and health: Where should we look?* Paper presented at Meetings of the American Psychological Association, August 1985, Los Angeles.
- Fors Brandebo, M., Nilsson, S., & Larsson, G. (2018). *Destruktivt ledarskap: Hur uppkommer det? Vilka effekter får det? Vad kan man göra åt det?*. Lund: Studentlitteratur.
- Gruen, R. J., Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1988). Centrality and individual differences in the meaning of daily hassles. *Journal of Personality, 56*(4), 743-762. doi:10.1111/j.1467-6494.1988.tb00475.x
- Heron, E. A., Bryan, C. J., Dougherty, C. A., & Chapman, W. G. (2013). Military mental health: The role of daily hassles while deployed. *Journal of Nervous & Mental Disease, 201*, 1035-1039.
- Heyes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York: The Guilford Press.
- Larsson, G. (2006). The Developmental Leadership Questionnaire: Some psychometric properties. *Scandinavian Journal of Psychology, 47*, 253-262.

- Larsson, G., Berglund, A. K., & Ohlsson, A. (2016). Daily hassles, their antecedents and outcomes among professional first responders: A systematic literature review. *Scandinavian Journal of Psychology*, 57(4), 359-367. doi:10.1111/sjop.12303
- Larsson, G., Lundin, J., & Zander, A. (2017). *Ledarskapsmodellen: Konsten att matcha individuella och organisatoriska förutsättningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, G., Ohlsson, A., Berglund, A. K., & Nilsson, S. (2017). Daily uplifts and coping as a buffer against everyday hassles: Relationship with stress reactions over time in military personnel. *Scandinavian Psychologist*, 4, e 13. <https://doi.org/10.15714/scandpsychol>, 4 e 13.
- Lazarus, R. S. (1984). Puzzles in the study of daily hassles. *Journal of Behavioral Medicine*, 7(4), 375-389. doi:10.1007/978-3-662-02475-1_3
- Lazarus, R. S., & Folkman, S (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
- Michel, P. O. (2014). *Svensk veteranpolitik: Ett ansvar för hela samhället [Swedish veteran politic: A responsibility for the whole society]*. Bilaga 6 och 7. SOU 2014:27 [Swedish Parliament 2014:27]
- Pinquart, M. (2009). Moderating effects of dispositional resilience on associations between hassles and psychological distress. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30, 53-60.
- Regionala etikprövningsnämnden. (2016). *Protokoll EPN 2016/5:3*. Stockholm.
- Setterlind, S., & Larsson, G. (1995). The Stress Profile: A psychosocial approach to measuring stress. *Stress Medicine*, 11, 85-92.
- Stefanek, E., Strohmeier, D., Fandrem, H., & Spiel, C. (2012). Depressive symptoms in native and immigrant adolescents: The role of critical life events and daily hassles. *Anxiety, Stress & Coping*, 25(2), 201-217, doi:10.1080/10615806.2011.605879.
- Weathers, F. N., Litz, B. J., Herman, D. S., Huska, J. A., & Keane, T. M. (1993). *The PTSD Checklist (PCL): Reliability, validity, and diagnostic utility*. Paper presented at the Annual Convention of the International Society for Traumatic Stress Studies, 1993.
- Weathers, F. N., Litz, B. J., Palmieri, P. A., Marx, B. P., & Schnurr, P. P. (2013). *The PTSD Checklist for DSM-5 (PCL-5)*. National Center for PTSD Behavioral Science Division.
- Wilde Larsson, B., & Larsson, G. (2002). Development of a short form of the Quality form the Patients Perspective Questionnaire (QPP) *Journal of Clinical Nursing*, 11, 681-687.
- Woods, S. A., & Hampson, S. E. (2005). Measuring the Big Five with single items using a bipolar response scale. *European Journal of Personality*, 19, 373-390.

ISSL - Ledarskapscentrum RAPPORTSERIER

F   *Forskningsrapporter*
T   *Utredningar och tekniska rapporter*
I   *Informations- och utbildningsmaterial*
ACTA-D   *Ingår i Försvarshögskolans ACTA-serie*

F   **Forskningsrapporter.**
Vetenskapliga rapporter.

T   **Utredningar och tekniska rapporter.**
Förstudier, utredningar, utvärderingar, metodrapporter och uppsatser.

I   **Informations- och utbildningsmaterial.**
Populärvetenskapliga rapporter för information och utbildning.

ACTA-D. Rapporter från ISSL - Ledarskapscentrum som ingår i Försvarshögskolans ACTA-serie.

FHS/ISSL - Ledarskapscentrum, 651 80 Karlstad

FHS, Box 27805, 115 93 Stockholm
Tel: 08-553 42500
www.fhs.se/publikationer

I INSTITUTIONEN FÖR LEDARSKAP OCH MANAGERMENTS RAPPORTSERIER HAR FÖLJANDE UTGIVITS:

Fr o m jan 2012 INSTITUTIONEN FÖR SÄKERHET, STRATEGI OCH LEDARSKAP - Ledarskapscentrum (LC)

ILM serie R. Research Reports. (In English) ISSN 1401-5641

- R:1** Eva Johansson. In a blue beret: Four Swedish UN battalions in Bosnia. (1997)
- R:2** Leif Carlstedt & Henry Widén. Officer Selection in the Swedish Armed Forces. (1997)
- R:3** Leif Carlstedt & Henry Widén. CTI - Commander Trait Inventory. English manual. (1998)
- R:4** Lars Andersson & Eva Johansson. Developing Military Leadership by Making Leadership Problems Visible. (1999)

Fr o m maj 2000 ingår vetenskapliga rapporter på engelska (tidigare Research Reports i R-serien) i F-serien.

ILM serie F. Forskningsrapporter. ISSN 1401-5633.

- F:1** Berit Carlstedt & Bertil Mårdberg. Prövning och validering av ett testbatteri för urval av värnpliktiga sonaroperatörer. (1996)
- F:2** Eva Johansson. I basker blå: Fyra svenska FN-bataljoner i Bosnien. (1996)
- F:3** Lennart Eriksson & Nils Wåhlin. Management- och ledarskapsforskning. (1996)
- F:4** Sven-Jacob Andersson. Konsekvenser av terroraktioner. Exemplet Telavåg. (1996)
- F:5** Marianne Björk & Gerry Larsson. Skottdramat i Falun. (1997)
- F:6** Nils-Åke Sjösten. Vuxenpedagogiska frontlinjer. (1997)
- F:7** Ebbe Blomgren (red.). Knog & Kneg. (Nytryck 1997)
- F:8** Claes Wallenius. Reaktionen och funktionsförmåga i samband med livshotande fara. (1997)
- F:9** Eva-Lena Tedfeldt. Svenska kvinnor i FN-tjänst. Åren 1988-1996. (1997)
- F:10** Peter Magnusson. Organisationskulturer i försvarsmakten. (1998)
- F:11** Jan-Erik Gustafsson & Bo Palaszewski. Datoriserad adaptiv testning för mätning av kognitiva förmågor. (1998)
- F:12** Eva Ullstadius & Berit Carlstedt. Utveckling av instrument för mätning av generell begåvning med klassisk och faktoranalytisk metodik för itemanalys. (1999)
- F:13** Ann Enander. Psykologiska reaktioner vid radioaktivt nedfall från en kärnenergiolycka – Ett svenskt beredskapsperspektiv. (2000)
- F:14** Gerry Larsson, Leif Carlstedt, Eva Johansson & Lars Andersson. Analysis of Leadership Dimensions: Combining Transformational and Functionalistic Approaches. (2001)
- F:15** Mattsson, P, A. Duglighetsmodellen 1988. En pedagogisk analys Stockholm: Försvarshögskolan. (2001)
- F:16** Haldén, E. Politikens förändrade villkor och medborgarnas nya preferensmönster vad gäller organiserande och intresseyttringar. Stockholm: Försvarshögskolan. (2001)
- F:17** Olsson, A. & Ullreich Hedin, C. Motstånd och motivation - En undersökning av befälselevers och yngre officerars inställning till en fortsatt framtid inom Försvarsmakten. Stockholm: Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet och Ledarskapsinstitutionen vid Försvarshögskolan. (2001)
- F:18** Louise Weibull. "Tjejmönstring" – Lyckad rekrytering eller lockad rekryt? – En studie av en ny rekryteringsdrive inom Försvarsmakten. (2001)
- F:19** Peter Tillberg. Kriterier på vad som utmärker en trovärdig ledarskapsutbildning – En undersökning om regler och lärande i Försvarsmakten. (2001)
- F:20** Sophia Ivarsson. Diskurser kring kvinnor i uniform – Om attityder till kvinnor som officerare och värnpliktiga bland män i försvarsmakten. (2001)
- F:21** Berit Carlstedt. Mönstring och uttagning till plikttjänst och dess relation till provresultat och psykologbedömningar – en jämförelse mellan svenskar och invandrare. (2002)
- F:22** Alise Weibull. Fyra yrkesgrupper i det svenska flygvapnet. Samlingsvolym 1985-1997. (2003)
- F:23** Hans Hasselblad. Krigare, krigsmaskinen och maskinen som krigare. (2003)
- F:24** Hans Hasselblad. Mål, makt och omgivning – några utgångspunkter för kritisk analys av militär verksamhet. (2003)
- F:25** Gerry Larsson, Birgitta Wireng & Claes Wallenius. Kompetens i Centrum: Utvärdering av en implementeringsinsats. (2003)
- F:26** Gerry Larsson. "Situation awareness". En kritisk granskning utifrån ett stresspsykologiskt perspektiv. (2003)
- F:27** Magnus Bergquist. Kartan som praktik och metafor. En studie om kartans användning och förändrade roll i militärt ledningsarbete. (2003)

- F:28** Björn Gustavsson & Leif Carlstedt. Om mätning av förmågan att på order snabbt och korrekt styra till höger eller vänster. (2004)
- F:29** Berit Carlstedt. Officersrekryteringen till svenska Försvarsmakten bland män och kvinnor födda 1972-1983. (2004)
- F:30** Ebbe Blomgren & Eva Johansson. Hemma övas man - borta prövas man. Att vara bataljonschef i en internationell kontext. (2004)
- F:31** Leif Carlstedt & Johan Österberg. Mönstringsvariabler kan predicera värnpliktiga befäls ledarskap såsom det bedömts av underlydande värnpliktiga. (2005)
- F:32** Louise Weibull. Kvinnan på väg in i ledet. Intryck från mönstring och värnplikt hos en grupp kvinnor som mönstrat 1999-2002. (2005)
- F:33** Alise Weibull. Utmaningar inom Europas försvarsmakter. Erfarenheter från utländska sociologiska studier och analyser. (2005)
- F:34** Catharina Höjjer. Betydelsen av tillit i tillfälligt behovssammansatta grupper för att de snabbt ska fungera optimalt. En litteraturstudie. (2005)
- F:35** Johan Österberg, Leif Carlstedt & Berit Carlstedt. Värnpliktigas villighet att söka internationell tjänst. (2005)
- F:36** Sophia Ivarsson & Lina Edmark. Räddningsverkets internationella insatser ur ett genusperspektiv. (2005)
- F:37** Lena Pettersson & Alma Persson. Genusrelationer i organisationen. (2005)
- F:38** Sophia Ivarsson & Lina Edmark. International Missions by the Swedish Rescue Services Agency from a Gender Perspective. (2006)

ISSL - Ledarskapscentrum

- F:39** Sjöberg, L. & Wolgers, G. Personlighetstestning vid antagning till officersutbildning. En jämförelse av CTI och UPP testet i olika grader av ”skarpit läge”. (2012)
- F:40** Granberg, M. (2013). Militär kompetens i polisiära uppgifter. En empirisk belysning och diskussion av en insats i Kosovo. (ISBN 978-91-86137-24-3)
- F:41** Michel, Per-Olof. (2014). Insatsrelaterad stress hos militära veteraner. En litteraturoversikt. (ISBN 978-91-86137-34-2)
- F:42** Michel, Per-Olof. (2014). Insatsrelaterad stress för civil personal. En litteraturoversikt. (ISBN 978-91-86137-35-9)

ILM serie T. Utredningar och tekniska rapporter. ISSN 1401-565X.

- T:1** Berit Carlstedt. Utvecklingsarbete kring I-prov 94 – Att mäta begåvning enligt den hierarkiska begåvningsmodellen. (1996)
- T:2** Ebbe Blomgren & Ove Lind. Kvinna som man är...” (1997)
- T:3** Leif Carlstedt. Psykologiska variabler som prediktorer av resultat på linjen för taktisk utbildning vid Försvarshögskolan. (1997)
- T:4** Leif Carlstedt & Henry Widén. Personlighetsskillnader mellan kvinnor i FN-tjänst och sökande till officersyrket. (1998)
- T:5** Leif Carlstedt & Henry Widén. CTI – Commander Trait Inventory. Manual. (1998)
- T:6** Berit Carlstedt, Björn Mårdberg & Barbro Rasmusson. Utprövning av Relationer A, B och C. (1998)
- T:7** Eva Ullstadius. Utprövning av olika verbala testtyper. (1998)
- T:8** Henry Widén. Prövning och validering av ett testbatteri för urval av värnpliktiga robotskyttar. (1998)
- T:9** Leif Carlstedt & Henry Widén. Chefkompetens - CBI: Utveckling av ett chefbedömningsinstrument. (1999)
- T:10** Leif Carlstedt & Henry Widén. Personlighetsdrag som avspeglar av funktionella förbandskulturer i armén. (1999)
- T:11** Berit Carlstedt. Validering av inskrivningsprövningen mot vitsord från den militära grundutbildningen. (1999)
- T:12** Leif Carlstedt & Henry Widén. Militärhögskoleprovet. Manual. (1999)
- T:13** Bertil Mårdberg & Leif Carlstedt. Factor determinacy. SYSTAT- och GAUSS-program för beräkning av "reliabilitet" i faktorpoäng. (1999)
- T:14** Berit Carlstedt. Utprövning av spatiala test vid mönstring. (2000)
- T:15** Gerry Larsson, Tomas Sköld & Birgitta Wiréng. Civil personals kompetensutveckling: En kvalitativ undersökning av en försöksverksamhet. (2000)
- T:16** Eva Johansson & Gerry Larsson. Villighet att medverka i framtida internationella insatsstyrkor. (2000)

- T:17** Örjan Lajksjö & Eva-Lena Tedfeldt. Utveckling av grupper – individer – ledare: En litteraturstudie. (2001)
- T:18** Ann Johansson & Eva-Lena Tedfeldt. Mångfald i arbetsgrupper: Tillgång eller hinder? (2001) Nytryck 2005
- T:19** Eva-Lena Tedfeldt & Gerry Larsson. Skriva-av-sig: Test av en metod att bearbeta starkt stressfyllda händelser. (2001/2007)
- T:20** Bertil Mårdberg & Leif Carlstedt. Factor determinacy: SYSTAT and GAUSS programs for calculation of the "reliability" of factor scores. (2001)
- T:21** Leif Carlstedt & Henry Widén. The Executive Officer Leadership instrument (EOL). (2001)
- T:22** Berit Carlstedt. Underlaget för rekrytering av kvinnliga officerare. (2001)
- T:23** Leif Carlstedt & Henry Widén. Evaluation of the selection and training systems in the Swedish Air Force. (2001)
- T:24** Sophia Ivarsson & Anders W Berggren. Avgångsorsaker bland officerare. (2001)
- T:25** Eva-Lena Tedfeldt & Gerry Larsson. Skriva-av-sig: Fördjupad prövning av en metod att bearbeta starkt stressfyllda händelser. (2001)
- T:26** Gerry Larsson, Örjan Lajksjö, Eva-Lena Tedfeldt, Benny Eriksson & Ann Johansson. L o S - Ledarskap och Självkänedom: Presentation och utvärdering av en personligt inriktad ledarutvecklingsövning. (2001)
- T:27** Leif Carlstedt. Beteendekorrelat till begåvnings- och personlighetsvariabler. En valideringsstudie av testen i MHS-provet och i CTI. (2002)
- T:28** Jens Andersson & Berit Carlstedt. Urval till plikttjänst. (2003)
- T:29** Berit Carlstedt. Vilka kvinnor mönstrar och får en uttagning till plikttjänst? Kunskapsunderlag för rekrytering. (2003)
- T:30** Lena Stenlund & Gerry Larsson. Är manövertänkande via ledningsmetoden uppdragstaktik och ledarskapsmodellen Utvecklande ledarskap förenliga? (2004)
- T:31** Misa, Sjöberg, Claes Wallenius, Aida Vrbanjac & Gerry Larsson. Ledarskap och beslutsfattande under stress vid komplexa olyckshändelser inom svensk räddningstjänst: en kvalitativ intervjuundersökning. (2005)
- T:32**
- T:33** Aida Vrbanjac & Gerry Larsson. Hur stämmer unga officerares faktiska ledarutveckling med Försvarsmaktens ledarskapsmodell Utvecklande ledarskap? (2006)
- T:34** Björn Gustavsson & Charlotte Bäckman. Hur ska data på individnivå aggregeras till teamnivå och vilka samband finns mellan teamkarakteristika och teamprestation? (2006)
- T:35** Leif Carlstedt. Prediktiv validitet i officersurvalsprövningens psykologiska instrument. (2006)
- T:36** G Larsson, B Talerud, E Blomgren, M Börjesson, L Carlstedt, A Enander, Y Friman, E Haldén, P Hyllengren, C Kylin, Ö Lajksjö & M Ström. Militärt ledarskap under påfrestande förhållanden: En litteraturoversikt. (2007)
- T:37** Marcus Börjesson, Örjan Lajksjö & Ann Enander. Risk, riskkommunikation och militärt ledarskap – Problematisering utifrån en litteraturstudie. (2007)
- T:38** Louise Weibull. "Vi borde också få medalj" – Om stöd till militära familjer under utlandstjänstgöring. (2009)
- T:39** Lennart Sjöberg, Charlotte Bäckman & Björn Gustavsson. Personlighetstestning vid antagning till FHS officersutbildning. (2011)

ISSL – Ledarskapscentrum

- T:40** Jonsson, E., Lantz, J., Bjelanovic, V. & Törner, B. (2016). Metodförsök med systematisk urvalsuppföljning – Delrapport: Resultat och erfarenheter från 2015. (978-91-86137-60-1)

ILM serie I. Informations- och utbildningsmaterial. (ISSN 1401-5676) 1653-1523 (ISSN ändrat fr o m 2009)

- I:1** Lars Andersson. Den första striden. M7734-665101. (1996)
- I:2** Ebbe Blomgren. Le Service National en Suède. (1996)
- I:3** Ebbe Blomgren. Totalförsvarspikt i Sverige. (1996)
- I:4** Ulf Henricsson, Magnus Vlk & Magnus Ålrud. Ledarskap i krigsliknande situationer: Redigerade bilder ur verkligheten - BA 01 1993-94. (1997)
- I:5** Gerry Larsson, Birgitta Andersson, Tom Lundin, Per-Olof Michel & Eva-Lena Tedfeldt. Hantering av extrem stress: Två studier av debriefingsamtal. (1998)
- I:6** Jan-Gunnar Isberg m fl. Ledarskap i krigsliknande situationer: Redigerade bilder ur verkligheten - L 106 1990-91. (1998)
- I:7** Jan-Gunnar Isberg m fl. Ledarskap i krigsliknande situationer: Redigerade bilder ur verkligheten - Makedonien 1993, Nordic Battalion. (1999)

- I:8** Erik Hedlund. Stann-Anders eller Hopp-Jerka - En kunskapsöversikt gällande svenska ungdomars attityder och värderingar avseende arbete, studier och försvarsmakten sommaren 2000. (2000)
- I:9** Eva-Lena Tedfeldt & Gerry Larsson. Lärarhandledning: Kamratstöd och avlastningssamtal: Metoder att hantera och bearbeta starkt stressfyllda händelser. (2004)
- I:10** Eva-Lena Tedfeldt & Gerry Larsson. Lärarhandledning: Skriva-av-sig. En metod att bearbeta starkt stressfyllda händelser. (2004)
- I:11** Gerry Larsson & Misa Sjöberg. Grundläggande Mental träning. Lärarhandledning. (2004)
- I:12** Claes Wallenius, Örjan Lajksjö & Gerry Larsson. LoG – Ledarskap och gruppdynamik. (2004)
- I:13** Misa Sjöberg, Erna Danielsson, Eva Johansson, & Gerry Larsson. Unga officerares ledarutveckling: en kvalitativ studie. (2004)
- I:14** Charlotte Bäckman & Gerry Larsson. Mental träning – beskrivning och värdering av mer kvalificerade metoder. (2005)
- I:15** Charlotte Bäckman, Gerry Larsson & Kjell Kallenberg. Militära chefers agerande vid dödsfall – om symbolhandlingar och handlingars symboliska betydelse. (2005)
- I:16** Gerry Larsson, Maria Fors & Sofia Nilsson. Ledarskap och tillit – Analys och värdering av befintlig forskning ur ett Nordic Battle Group perspektiv. (2006)
- I:17** Erna Danielsson, Aida Vrbanjac & Gerry Larsson. Att komma ikapp. En studie om samverkan och ledarskap vid en svavelsyreolycka i Helsingborg 2005. (2006)
- I:18** Aida Vrbanjac, Erna Danielsson & Gerry Larsson. När Sverige överrumplades: En studie av ledarskap och myndigheternas samverkan efter tsunamikatastrofen 2004. (2006)
- I:19** Aida Vrbanjac, Erna Danielsson & Gerry Larsson. Steget före. Samverkan och ledarskap vid hantering av ett gisslandrama vid en rymning från en fångvårdsanstalt. (2006)
- I:20** Sofia Nilsson, Claes Wallenius & Gerry Larsson. Att vara svensk officer på hög ledningsnivå vid påfrestande incidenter under internationella uppdrag: En intervjustudie staber. (2006)
- I:21**
- I:22** Misa Sjöberg, Claes Wallenius & Gerry Larsson. Ledarskap och beslutsfattande under stress vid komplexa räddningsinsatser: En kvantitativ enkätstudie. (2006)
- I:23** Misa Sjöberg, Claes Wallenius & Gerry Larsson. Ledarskap och beslutsfattande under stress vid komplexa räddningsinsatser: En experimentell studie. (2006)
- I:24** Misa Sjöberg, Claes Wallenius & Gerry Larsson. Ledarskap och beslutsfattande under stress vid komplexa räddningsinsatser: Sammanfattande rapport. (2006)
- I:25** Maria Fors, Misa Sjöberg, Anders W Berggren & Gerry Larsson. Tillit under stress vid internationella missioner. (2006)
- I:26** Berit Carlstedt. Har försvarsmaktens omstrukturering förändrat värnpliktspopulationens kvalitet. (2006)
- I:27** Karl W. Haltiner & Alise Weibull. Value orientations and political attitudes among future military and civilian elites. Findings of a 13-Country Study on Civil-Military Relations. (2006)
- I:28** Ebbe Blomgren. Gaglavica 17 mars 2004. Sex militära chefer berättar om ett upplopp i Kosovo. (2007)
- I:29** Ann Enander, Örjan Lajksjö & Susanne Hede. Storm i Tsunamins skugga: Kommunala aktörers erfarenheter vid hanteringen av Gudrun. (2007)
- I:30** Emma Jonsson & Berit Carlstedt. Är det viktigt för 17-åringar att göra värnplikt? Svar från föregångaren till den IT-baserade mönstringsenkäten. (2007)
- I:31** Sophia Ivarsson & Lina Edmark. Att samverka kring 1325. Samverkansmöjligheter mellan svenska civila och militära aktörer i internationell krishantering. (2007)
- I:32** Johan Österberg, Berit Carlstedt & Leif Carlstedt. Vilka är möjligheterna att rekrytera unga män och kvinnor till det svenska insatsförsvaret? Fyra empiriska studier. (2007)
- I:33** Aida Alvinus, Erna Danielsson, Camilla Kylin & Gerry Larsson. Ledarskap vid komplexa olyckor och kriser: Operativa chefers upplevelser av politisk påverkan från den politiska nivån. (2007)
- I:34** Aida Alvinus, Erna Danielsson, Camilla Kylin & Gerry Larsson. Lika lägesbild - olika situationsförståelse. (2007)
- I:35** Sofia Nilsson, Maria Fors, & Gerry Larsson. ”Varför vet vi att vi är bäst?” – Ledarskap vid multinationella militära insatser: Etnocentriska föreställningar och samarbete. (2007)
- I:36** Aida Alvinus, Camilla Kylin & Gerry Larsson. ”Min roll är egentligen att vara länk” – Ledarskap och organisering vid multinationella militära insatser: En reanalys av länkbegreppet ur ett organisatoriskt perspektiv. (2007)
- I:37** Erna Danielsson, Aida Alvinus, Camilla Kylin & Gerry Larsson. Ledarskap och beslutsfattande vid komplexa olyckor och kriser – En sammanfattande rapport. (2007)
- I:38** Gerry Larsson, Maria Fors, Anna-Lena Levin & Annika Thuresson. Ledarskapets betydelse för värnpliktigas och unga officerares motivation att fortsätta inom Försvarsmakten. (2007)

- I:39** Maria Fors & Gerry Larsson. Civil- militär samverkan på departementsnivå: påverkan från fält-nivån i Afghanistan. (2007)
- I:40** Yvonne Fridman, Peder Hyllengren, Camilla Kylin & Gerry Larsson. Irreguljära hot – Krav på militärt ledarskap – En litteraturstudie. (2007)
- I:41** Sophie Florin & Ebbe Blomgren. En modell för utveckling av samverkan i offentlig verksamhet – exemplet civil-militära aktörer. (2008)
- I:42** Emma Jonsson, Charlotte Bäckman & Berit Carlstedt. Lärdomar från IA06 – Deltagarnas erfarenheter och förväntningar på termin 3 och hög beredskap. (2007)
- I:43** Aida Alvinus, Sofia Nilsson & Anders W Berggren. Att bränna eller bygga broar? – En pilot-studie om interkulturell samverkan under internationella missioner ur ett organisationsperspek-tiv. (2007)
- I:44** Bengt Abrahamsson & Erna Danielsson. I brytpunkten mellan invasions- och insatsförsvar – utmaningar och möjligheter vid Försvarsmaktens reformering (2007)
- I:45** Sophia Ivarsson & Lina Edmark. UNSCR 1325 and cooperation. Opportunities for cooperation between Swedish civilian and military actors in internationeal conflict management when implementing UNSCR 1325. (2008)
- I:46** Susanne Hede & Ann Enander. Lugna efter stormen? Reflektioner i kommuner med erfarenheter från flera kriser. (2008)
- I:47** Ann Enander, Örjan Lajksjö & Eva-Lena Tedfeldt. Det händer mitt ibland oss. Kommunala erfarenheter från socialt genererade kriser. (2008)
- I:48** Johan Österberg & Berit Carlstedt. Värnpliktigas intresse för internationell tjänst och officersutbildning. (2008)
- I:49** Johan Österberg, Emma Jonsson & Peder Hyllengren. Förhållanden som bidrar till att värnpliktiga jägarsoldater söker internationell tjänst. (2008)
- I:50** Erna Danielsson & Berit Carlstedt. Reservofficern – från att fylla vakanser till att nyttja kompetenser. (2009)
- I:51** Björn Gustavsson, Anna-Lena Levin Orre, Annika Thuresson & Berit Carlstedt. Faktorer som påverkar viljan att stanna i Försvarsmakten, stressrelaterad ohälsa, trivsel på jobbet samt säkerhetsbeteende. Uppföljning av unga officerare. (2009)
- I:52** Sofia Nilsson, Misa Sjöberg & Gerry Larsson. Ett ledningssystem för katastrofhjälp i internationell miljö. En teoretisk modell. (2009)
- I:53** Sofia Nilsson, Misa Sjöberg & Gerry Larsson. Ett ledningssystem för katastrofhjälp i internationell miljö. Generaliserbarhetsprövning av en teoretisk modell. (2009)
- I:54** Sofia Nilsson, Misa Sjöberg, Kjell Kallenberg & Gerry Larsson. Moralisk stress i internationella humanitära hjälp- och räddningsinsatser. En grounded theory studie. (2009)
- I:55** Sofia Nilsson, Misa Sjöberg & Gerry Larsson. Ledning av Räddningsverkets internationella insatser. Sammanfattande rapport. (2009)
- I:56** Björn Gustavsson, Peder Hyllengren & Berit Carlstedt. De första specialistofficerarna i Försvarsmakten. (2010)
- I:57** Maria Fors & Gerry Larsson. "Den osynliga fienden - IED-attentats påverkan på ledarskap, tillit och motivation". (2010)
- I:58** Charlotte Bäckman. Officer - att vara eller att icke vara. Vad påverkar officerares återanvändbarhet för att delta i upprepade internationella insatser? (2010)
- I:59** Charlotte Bäckman & Malin Elfgren. Behåll lugnet och håll dig frisk. Personlighetens och intelligens påverkan på förmågan att hantera påfrestningar. (2010)
- I:60** Erna Danielsson, Eva Johansson & Berit Carlstedt. Attraktionsarbete och förändring i Försvarsmakten. Utmaningar och möjligheter. (2010)
- I:61** Emma Jonsson, Sofia Nilsson & Gerry Larsson. Försvarsmaktens folk- och samhällsförankring: - trender, drivkrafter och bakgrundsförhållanden som kan påverka det svenska försvarets folk- och samhällsförankring i ett långsiktigt strategiskt perspektiv. (2010)
- I:62** Sofia Nilsson, Misa Sjöberg, Kjell Kallenberg & Gerry Larsson. "Tänk om jag inte hade skjutit ...": Om etiskt beslutsfattande, moraliska dilemman och moralisk stress i samband med militära internationella insatser. (2010)
- I:63** Johan Österberg & Berit Carlstedt. "Värnplikten öppnar en värld av möjligheter". Viljan att fortsätta i Försvarsmakten hos värnpliktiga på Livgardet år 2010. (2010)
- I:64** Peder Hyllengren. De första akademiskt utbildade officerarna i Försvarsmakten. (2010).
- I:65** Berit Carlstedt & Leif Carlstedt. De sista värnpliktiga har muckat. Kvalitet och vilja till engagemang i Försvarsmakten. (2010)
- I:66** Johan Österberg & Emma Jonsson. Jag vill hellre jobba som diplomat: En studie av värnpliktiga på Arméns jägarbataljon som valt att inte söka internationell tjänst. (2010)

- I:67** Aida Alvinus, Camilla Kylin, Bengt Starrin & Gerry Larsson. Rules of *Emotional Engagement* (RoEE): Samverkan och förtroendeskapande ur ett emotionsteoretiskt perspektiv. (2011)
- I:68** Camilla Kylin, Misa Sjöberg & Gerry Larsson. Autentiskt och trygghetsfokuserat ledarskap: En kvalitativ studie av KS 17. (2011)
- I:69** A Alvinus, M Sjöberg, P Hyllengren, V Lönnfjord & G Larsson. Omgivningens påverkan på ledarskap: En studie av jägare i utlandstjänst. (2011)
- I:70** E Jonsson, R-M Lindgren & G Larsson. Rekryteringsunderlaget 2011: Det första året med ett frivilligbaserat försvar. (2011)
- I:71** E Jonsson, S Nilsson & G Larsson. Samhället och Försvarsmakten: Försvarsmaktens samhällsförankring i ett långsiktigt strategiskt perspektiv. (2011)
- I:72** G Larsson, P Hyllengren, M Sjöberg & C Wallenius. The role of the commander in future missions: A leadership perspective. (2011)
- I:73** C Wallenius, A Alvinus, M Fors, P Hyllengren, E Jonsson, J Österberg & G Larsson. Upplevelser av Grundläggande Militär Utbildning (GMU): Intervjustudie med utbildningsbefäl och rekryter. (2011)
- I:74** S Nilsson, M Sjöberg, K Kallenberg & G Larsson. Moralisk stress vid internationella militära insatser: En enkätstudie. (2011)
- I:75** M Börjesson & A Enander. Riskprofiler inom militär verksamhet: Mätning av riskbenägenhet, impulsivitet och säkerhetsvärderingar. (2011)
- I:76** M Börjesson & A Enander. Risk- och säkerhetsuppfattningar inom det svenska försvaret: Sammanställning av 4 empiriska studier. (2011)
- I:77** A W Berggren, L Weibull, E Hedlund, M Granberg, P Hyllengren & B Gustavsson. Makt, pedagogik, ledarskap och organisation: En studie av ett mekaniserat skyttekompani. (2011)
- ISSL -Ledarskapscentrum**
- I:78** Kylin, C., Hede, S., Friman, Y., & Enander, A. Att vara till stöd. Skilda perspektiv på risk och kommunikation vid internationell militär tjänstgöring. (2012)
- I:79** Jonsson, E. & Carlstedt, B. Rekryteringsunderlaget 2012: Det andra året med ett frivilligbaserat försvar. (2012)
- I:80** Fors Brandebo, M., Jonsson, E., Wallenius, C., Österberg, J., & Larsson, G. Arbetstillfredsställelse hos anställda soldater och sjömän: Uppfattningar efter ett års tjänstgöring. (2012)
- I:81** Nilsson, S., Hyllengren, P., Fors Brandebo, M., Waaler, G., & Larsson, G. Militära ledares hantering av akuta stressituationer: Med fokus på moraliska dilemman i kombination med ackumulerad stress. (2012)
- I:82** Alvinus, A., Jonsson, E., Wallenius, C., & Larsson, G. Avgångar från Grundläggande militär utbildning (GMU): Intervjustudie med rekryter som avbrutit utbildningen i förtid. (2012)
- I:83** Sohlberg, J., Hyllengren, P., Wallenius, C., Österberg, J. & Larsson, G. Upplevelser av grundläggande militär utbildning med inriktning hemvärn/nationella skyddsstyrkorna. (2012)
- I:84** Ohlsson, A., Wallenius, C., & Larsson, G. Comprehensive Approach – Doctrinal Overview and Implications for Swedish Military Leadership. (2012)
- I:85** Jonsson, E. (2013). Rekryteringsunderlaget 2013: Det tredje året med ett frivilligbaserat försvar. (ISBN 978-91-86137-25-0).
- I:86** Nilsson, S., Brandow, C., Ohlsson, A., Alvinus, A., & Larsson, G. (2013). Militärt ledarskap och emotionshantering i akuta situationer som innehåller moraliska dilemman. (ISBN 978-91-86137-26-7)
- I:87** Lantz, J. & Wolgers, G. (2013). Psykologiska tester och testanvändning i samband med psykologiskt urval av flygförare i Försvarsmakten 1944-2013. En sammanfattande historik och testöversikt. (ISBN 978-91-86137-27-4)
- I:88** Brandow, C., Jonsson, E., Sohlberg, J. & Wallenius, C. (2013). Försvarsmaktens syn på sin förankring i samhället. (ISBN 978-91-86137-28-1)
- I:89** Börjesson, M., Hobbins, J., Österberg, J. & Enander, A. (2013). Uppfattningar om risk- och säkerhetsfrågor hos svenska fredsbevarare. (ISBN 978-91-86137-29-8)
- I:90** Sjöberg, A. & Wolgers, G. (2014). Begävningsstestning i militärt urval: En jämförelse mellan försvarsmakterna i Sverige, Norge, Danmark, Finland, USA och Storbritannien. (ISBN 978-91-86137-33-5)
- I:91** Fors Brandebo, M., Österberg, J. & Berglund, A.K. (2014). Militära ledares förmåga att öka eller bibehålla anställdas arbetstillfredsställelse – Praktiska handlingsstrategier. (ISBN 978-91-86137-39-7)
- I:92** Wallenius, C., Berglund, A.K., & Brandow, C. (2014). Den politiska nivåns syn på försvarets folkförankring: En intervjustudie med försvarspolitikere och deras tjänstemän. (ISBN 978-91-86137-40-3)
- I:93** Nilsson, S., Ohlsson, A., Lundqvist, L-M., Alvinus, A., Hyllengren, P., Waaler, G., Bandlitz Johansen, R. & Larsson, G. (2014). Militärt ledarskap: Emotionskultur och emotionshantering i moraliska påfrestande situationer: Ett kvantitativt test av en kvalitativt framtagen modell. (ISBN 978-91-86137-41-0)

- I:94** Börjesson, M., Lundqvist, L.-M. & Enander, A. (2014). Påfrestande förhållanden i militär verksamhet: Om definitioner, påverkan och attityder. (ISBN 978-91-86137-42-7)
- I:95** Jonsson, E. (2015). Rekryteringsunderlaget 2014: Från ansökningsomgångar till flexibel antagning (978-91-86137-42-7)
- I:96** Larsson, G., Nilsson, S., Ohlsson, A. & Berglund, A K. (2015). 18 mjuka medel mot moralisk stress i militär miljö. (ISBN 978-91-86137-43-4)
- I:97** Larsson, G. (2015). Ledarskapets betydelse för lärande vid After Action Reviews (AAR). (ISBN 978-91-86137-44-1)
- I:98** Scott, D. (2015). Kollektiva reaktioner, känslotrömmingar och ageranden: Om meningsskapande i krissituationer. (ISBN 978-91-86137-53-3)
- I:99** Wallenius, C., Brandow, C., Berglund A K. & Hede, S. (2015). Befolkningens syn på försvarets folkförankring. En enkätstudie på ett befolkningsurval. (ISBN 978-91-86137-54-0)
- I:100** Jonsson, E. (2016). Rekryteringsunderlaget 2015. Sista året med GMU. (ISBN 978-91-86137-55-7)
- I:101** Fors Brandebo, M & Klockare, E. (2016). Återanställning i Försvarsmakten. En intervjustudie med återanställda soldater. (ISBN 978-91-86137-56-4)
- I:102** Wolgers, G. (2016). Intervjubedömningar i officersurval. Dimensioner och samband mellan olika intervjubedömningar och lämplighetsbedömningen av sökande till Officersprogrammet vid FHS. (ISBN 978-91-86137-57-1)
- I:103** Berglund, A K., Alvinus, A. & Larsson, G. (2016). Om höga chefer trivs/inte trivs på jobbet – ”smittar det av sig” ända ned till soldater och sjömän? (ISBN 978-91-86137-58-8)
- I:104** Österberg, J., Jonsson, E., Brandow, C., Klockare, E. & Eriksson, B. (2017). Metodutveckling för effektivare rekrytering av särskilda målgrupper (MER). Slutrapport. (ISBN 978-91-86137-61-8)
- I:105** Jonsson, E. (2017). Rekryteringsunderlaget 2016. Första året med sökande till en sammanhållen militär grundutbildning. (ISBN 978-91-86137-63-2)
- I:106** Jonsson, E. & Svensén, S. (2017). Rekryteringsunderlaget 2017. Sista året med helt frivilligbaserad rekrytering till den militära grundutbildningen. (ISBN 978-91-86137-67-0)
- I:107** Fors Brandebo, M. & Lundell, E. (2017). Därför kommer de tillbaka. En kvantitativ studie om återanställda soldater och sjömans motivstruktur. (ISBN 978-91-86137-68-7)
- I:108** Larsson, G., Berglund A K., Alvinus, A. & Bandlitz Johansen, R. (2017). Militära mellanchefer containerfunktion och ledarskap. En nyckel till organisationers resultat. (ISBN 978-91-86137-69-4)
- I:109** Fors Brandebo, M., Lundell, E., Wolgers, G., & Larsson, G. (2017). Validering av officersprogrammets urvalsprocess. Steg 1: Identifiering av individuella egenskaper och förmågor som kan ligga till grund för prediktion av framtida funktionsförmåga. (ISBN 978-91-86137-70-0)
- I:110** Jonsson, E. & Österberg, J. (2018). Försvarsmaktens attraktivitet bland unga i Sverige. Ett samarbetsprojekt inom European Defence Agency (ISBN 978-91-86137-71-7)
- I:111** Larsson, G., Lundell, E., Svensén, S., Berglund, A K., & Nilsson, S. (2018). Enskilt tjänstgörande 1990-2015: Hur mår de idag och vilken långsiktig effekt har vardagsstress? (ISBN 978-91-86137-76-2)
- I:112** Fors Brandebo, M. (2018). Destruktivt ledarskap vid krishantering. (ISBN 978-91-86137-80-9)
- I:113** Fors Brandebo, M., & Lundell, E. (2018). Därför lämnade de Försvarsmakten. En kvantitativ studie om tidigare anställda soldater och sjömans motivstruktur. (ISBN 978-91-86137-81-6)
- I:114** Svensén, S., Berglund, A.K., Thielen, A., Wolgers G., & Fors Brandebo, M. (2018). Validering av officersprogrammets urvalsprocess – Steg 2: En kvalitativ studie om utveckling av förmågor och egenskaper hos officerare. (ISBN 978-91-86137-82-3)
- I:115** Jonsson, Y., & Alvinus, A. (2018). Maktförskjutning och maktåtertagande i asymmetriska relationer. En kvalitativ studie om tjänstemän i beredskap på landstingsnivå. (ISBN 978-91-86137-79-3)
- I:116** Larsson, G., Lundell, E., Svensén, S., & Nilsson, S. (2018). Internationell tjänst 2011-2015. Hur mår dessa kvinnor och män idag och vilken långsiktig effekt har vardagsstress? (ISBN 978-91-86137-83-0)
- I:117** Hedlund, E., Alvinus, A., Josefsson, A., Wallenius, C., & Larsson, G. (2018). Ledarskap och ledning i en förändrad organisatorisk kontext. (ISBN 978-91-86137-84-7)
- I:118** Larsson, G., & Berglund, A K. (2018). Ledarskapets containerfunktion. En kvalitativ studie av militära mellanchefer. (ISBN 978-91-86137-85-4)

ACTA D-rapporter. ISSN 1403-0748

- D1** Bertil Rolf. Kompetens i militära institutioner 1500-1940. Analyser av professionell kunskapsutveckling. ISBN 91-87136-28-7. (1997)
- D2** Alise Weibull & Christopher Dandeker (red.). Facing uncertainty – Report No 1. Flexible forces for the twenty-first century. ISBN 91-87136-55-4. (1999)
- D3** Gerry Larsson (red.). Ledarskap under stress. ISBN 91-87136-55-4. (1999)
- D4** Peter Mattsson & Cecilia Wijnbladh. Det tänkande vapnet.

- ISBN 91-87136-59-7. (2000)
- D5** Bernard Boëne, Christopher Dandeker, Jürgen Kuhlmann & Jan van der Meulen. Facing uncertainty – Report No 2. The Swedish military in inter-national perspective. ISBN 91-87136-64-3. (2000)
- D6** Göran Fransson. Att stödja flygförarens utveckling – en studie av instruktörsbeteenden under övning i flygsimulator. ISBN 91-87136-94-5. (2001)
- D7** Lars-Erik Jonsson. Villkor för flygförarens lärande – Aktivitetssystem och praxisgemenskap för analys av lärande på arbetsplatsen. ISBN 91-87136-95-3. (2001)
- D8** Alise Weibull. Yrkeskunnande i beredskap. Om strukturella och kulturella inflytelser på arbete i det svenska flygvapnet. ISBN 91-7373-435-7. (2003)
- D9** Gerry Larsson (red). 9 noter om NBF. ISBN 91-89683-99-4. (2005)
- D10** Alise Weibull & Bengt Abrahamsson (Eds). The Heritage and the Present. From Invasion Defence to Mission Oriented Organization. ISBN 978-91-85401-90-1. (2008)

Internationell tjänst 2011-2015

Hur mår dessa kvinnor och män idag och vilken långsiktig effekt har vardagsstress?

Syftet med undersökningen var att kartlägga hur svenska kvinnor och män som gjort internationella insatser upplever sig må idag och särskilt beakta vardagsstressens betydelse.

En enkät skickades hem till samtliga nu levande svenskar som genomfört en eller flera militära internationella insatser för Försvarsmaktens räkning under perioden 2011-2015 (N = 4594), de personer som genomfört insatser som enskilt tjänstgörande (till exempel som observatörer) ingår ej i undersökningen eftersom de medverkat i en samtidig, separat studie. Svar erhöles från 199 kvinnor och 1614 män (40.5% svarsfrekvens, 46 personer avstod från att ange kön). Det dominerande svarmönstret är att undersökningsdeltagarna upplever att de mår bra idag. Dock besväras cirka 15-25% "ofta" eller "mycket ofta" av fysiska, emotionella eller kognitiva stressreaktioner (symptom). Sex procent av kvinnorna (n = 11) redovisar en tydlig indikation på PTSD motsvarande siffra bland männen är tre procent (n = 50).

Undersökningens främsta praktiska slutsatser är att flertalet undersökningsdeltagare i huvudsak mår bra idag. Samtidigt är antalet personer som uppvisar tydlig PTSD indikation inte är försumbart och detta behöver följas upp av Försvarsmakten. Studiens viktigaste teoretiska slutsats är att den prövade modellen ger ett betydelsefullt kunskapstillskott för förståelse av hur vardagshändelser och hanteringsstrategier samspelar med stressreaktioner och indikationer på PTSD.

Författare:

Gerry Larsson

Emil Lundell

Sofia Svensén

Sofia Nilsson

ISBN 978-91-86137-83-0

Försvarshögskolan

Box 27805

115 93 Stockholm

www.fhs.se